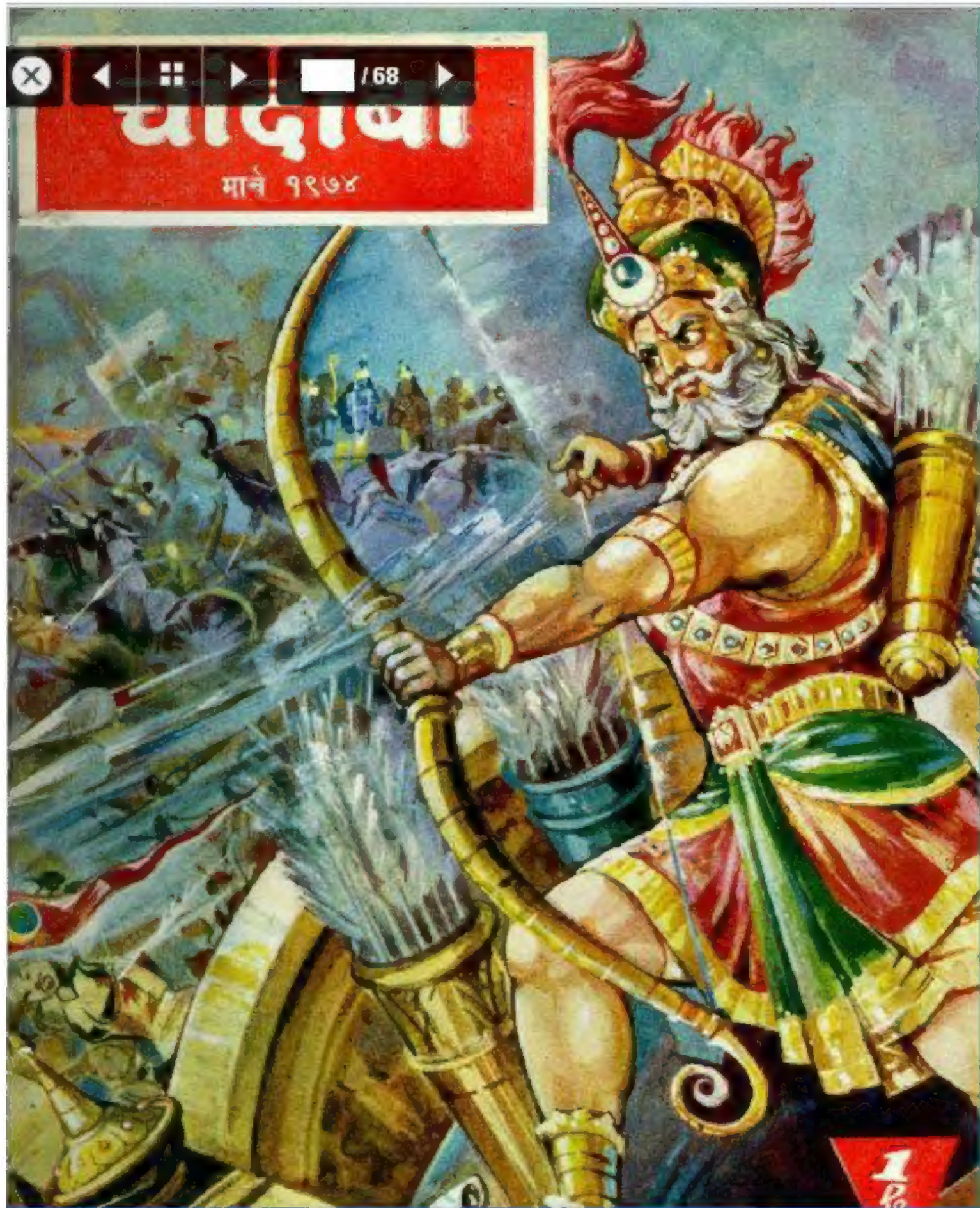

यादवी

माने १९७४

अमरवाणी

चिता चिता द्वयोर्मध्ये
चिता नाम गतिपत्नी;
चिता दहति निर्जीवम्,
चिता प्राणयुतम् ययुः

॥ १ ॥

[चित्तेमेलीं चिता वास्तु रूप देणारी आहे. (कारण) चित्तेवर, निर्जीव वेहण वळतो, परंतु चिता सजीव देहासा बाळते.]

अजगाम यदा लक्ष्मीः
नारिकेलफलांबुवत्,
निर्जगाम यदा लक्ष्मीः
गजभुक्त कपित्थवत्

॥ २ ॥

[संपत्ती येते तेव्हा नारळातल्या वाण्यासारखी येते, परंतु ती जाते तेव्हा हत्तीने गिळनेल्या कळसासारखी गळण होऊन जाते.]

अतारै खलु संसारै
सारम् श्वशुर मंदिरम्
हिमालये हर श्छेतै,
हरिः संतै महोदधी

॥ ३ ॥

[या निस्सार संसारत साधुरास सवति आस्त सुख देणारे असते. (म्हणूनच तर) संकराने (पार्वतीचे माहेर) हिमालय पर्वतावर आणि विष्णूने (लक्ष्मीचे माहेर जो) समुद्र त्यांत निवास केला आहे]

यक्ष पर्वत

[२०]

[समरबाहूच्या अनुयायांनी केलेल्या भास्वाचा सार वापल्याने वीरपूरचा सेनापती जखमी झाला. डोंगर चढून येणाऱ्या शत्रूसैन्यावर रानटी जातीच्या लोकांनी सोडलेल्या सिंहावासांनी किल्ल्याचा ठार केले आणि शत्रूसैन्यात मोघळ उडवून दिला. स्वर्णाचारी व समरबाहूचे अनुयायी उंटावरून पळून जाण्याच्या प्रयत्नात असताना वीरपूरच्या घोडे-स्वारांनी त्यांच्यावर हल्ला केला. पुढे-]

स्वर्णाचारीने तलवार उपसून शत्रूच्या शीघांची फार मोठी चकमक उडाली. समर- घोडेस्वारांवर साहस करून हल्ला चालूच्या अनुयायांनी शौर्य दाखवून आपल्या तलवारीचे आणि भात्यांचे पाणी शत्रूला खूप पाजले. घोडेस्वारांनीवेखील आपल्या राजांचा जयजयकार करून उंटावाहनांना बेजार केले. त्या चकमकीत समरबाहूचे फुटली आणि स्वर्णाचारी आपल्या साथी काही अनुयायी आणि वीरपूरचे काही घोडे- उंटास्वारांसह पलीकडे निघून गेला. अर्थात स्वार जावमी होऊन जमिनीवर लोटू

लागले. पूर्वी कधी उंट पोहिले नसल्याने घोडे बिचकले आणि फळू लागले. ती संधी साधून स्वर्णाचारी उरलेल्या पंथराखोळा खांबीवारांसह निवडून पळून गेला आणि जंगलात शिरून कोठे नाहीसा झाला हे शत्रूला कळलेदेखील नाही.

त्या वेळी वीरपूरचा सेनापती भयंकर चिडला आणि आपल्या घोडेस्वारांवर ओरडून म्हणाला—“आपण इतके बण आहो आणि शत्रू आपली फळी फोडून निपून जावा, या गोष्टीची काही कांज आहे का? घोडेवळाचा नायक जिवंत आहे की भेछा?”

स्वर्णाचारी व त्याच्या खांबीवारांना थांबविण्याची शिकस्त करूनही यश मिळाले

नाही. वावडल निराश होऊन किकरलेल्या विमूढ होऊन उभा राहलेला वावक सेनापतीकडे धावत आला आणि नमस्कार करून म्हणाला—“आम्ही अनेकांना ठार केले आणि किरकेंक शत्रू अमिनीवर लोळत पडले आहेत. उरलेले जंगलात पळून गेले.”

“ते पळून गेले, आहेत हे तू सांगण्याची गरज नाही. मी काही खांधळा नाही. त्यांचा पाठलाग करायचे सोडून तू येथे उभा काय करतो आहेस?” सेनापतीला भयंकर राग आला होता.

“वीरवर्य! जखमी झालेल्यांची मलम-पट्टी करवीत होतो. नंतर आपल्या गुर घोडेस्वारांना घेऊन जाऊन शत्रूवर तुटून पडण्याच्या विचारात होतो.” घोडेस्वारांचा भायक म्हणाला.

“हे सर्व कास संपवून जायलासा मुहूर्त पाहून भग धावे म्हणतो आहेस होय? तू वैदैपर्यंत ते उंटावरचे पळपुटे तुझी वाट बहात थांबले असतील जणू काही! अंगास एक अंगारखामुद्रा न घालतां उपरणे पांघरून त्या खेंडीवाल्याने वीरपूरच्या घोडेस्वारांचा फूल चारली. ही गोष्ट महाराजांना कळली तर ते तुला आणि मला उभा चिरून खातील, लक्षात आहे का?” सेनापती म्हणाला.

“अहो, तो नुसता खेंडीवाला नाही. त्याला ‘आचार्य महावंशी’ म्हणून त्याचे

त्याचा वीरपराक्रम आणि ह्मरण पाहिलात तर तुम्हांला महाभारतातले...”

घोडेवळाच्या नायकाचे ते वर्णन चालूच असतां सेनापती मध्येच त्याला म्हणाला—“तुझे ते काव्य आता पुरे कर. पुरे झाली तुझ्या तोंडाची बटबट! तू चौघांपात्र अंभाना बरोबर घेऊन तो खेंडीवाला आणि त्याचे उंटवाहनावर जाणारे अनुयायी कोमत्या दिशेने गेले आहेत व कोठे ते बिभ्रांती व्यावला थांबले आहेत, जाऊन पाहून ये. त्यांना तुम्ही त्यांच्या शोषार्य आल्याचे कळू देता कामा नये. मी त्यांचा तो डोंबरी किल्ला सर करून त्यावर वीरपूरचा झेंडा फडकावतो आणि सैन्य घेऊन शत्रूच्या सभाचाराला सैन्य घेऊन येतो.”

घोडेवळाचा नायक नमस्कार करून “ओ हुकूम!” म्हणाला आणि चार घोडे-स्वारांना बरोबर घेऊन स्वर्णाचारी आपल्या अनुयायांबरोबर जंगलात ज्या दिशेने गेला होता त्या दिशेने चालू लागला.

परंतु स्वर्णाचारी तोंपर्यंत बरण्यात पुष्कळच दूर निघून गेला होता. वाटेत ते करून खडगवर्मा आणि जीवदत्त आणि त्याच्या बरोबर त्याचा मालक समरबाहू सर्वजण कोठे आहेत हे पाहून त्यांना भेटून

परिस्थितीची ओळख करून घेणे आवश्यक आहे असे स्वर्णाचारीला वाटले. अखिल जातीचे लोक जंगलात नोडें राहतात हे त्याला अंदाजे माहीत होते. म्हणून तो त्याच बाजूला निघाला आणि काही वेळाने एका तळ्याच्या काठी येऊन पोचला.

सर्व त्या तळ्यात उतरले. त्यांनी उंटोना धाणी पाजते आणि चरायला जंगलात सोडले. स्वर्णाचारीने आपल्या घोषां अनुयायांना उंचशा झाडावर चढून वीरपूरच्या पायदळ संन्यापकी किंवा घोडेस्वारांपैकी कोणी येत तर नाही, पाहून सावध करावला सांगितले. म्हणाला—“पहिल्या पासूनच सावध राहणे बरे. शत्रू फार मोठा नसेल

तर येथेच त्याला आपल्या तलवारीचे पाणी पाजून मरकळोकांत पाठवू या आणि घुर निघून जाऊ या. तेव्हा तुम्ही बोळघात तेल घालून पहात रहा आणि वेळीच आम्हांला सावध करा."

मुमारे अर्धा तासच झाला असेल, झाडां-वर चढलेल्या दोघांपैकी एकाला ते होते त्या बाजूला अस्वल जातीच्या लोकांपैकी दहाबारा जण घावत येत असलेले दिसले. ते इकडेतिकडे न पाहतां सरळ त्याच तलावाच्या किंने पळत येत होते. म्हणून एक जण पाई-पाईने झाडावरून खाली उतरून स्वर्णाचारीच्या जवळ आला आणि त्याने जे पांढिले ते खाला सांगितले.

सावध करून तलावाच्या काठच्या भाडा-झुडपांत आपली चातूळ दिस्याशिवाय लपून बसण्याला सांगितले व म्हणाला—“आपण शोषायला म्हणून निघालो, पण आपल्या मालकांला कैदी करून बंडल जागारे अस्वल जातीचे लोकच संपोद येत आहेत असे दिसते.”

थोड्याच वेळात अस्वल जातीचे लोक त्या तलावाच्या जवळ येऊन पोचले. त्यांपैकी एकाला भाडाखाली बसत असलेले उंट दिसले. पायाखालची जमीन सरळत्या-सारखा तो बरबर कापूस म्हणाला—“हे वृकेश्वरी माते! तुच वांचव मे अंबे!” त्याने उंटांकडे वोट दाखवीत आपल्या साथी-बारांना सावध केले.

अस्वल जातीचे सर्व लोक जाग्याजाली धवकले. ते इतके धावून गेले की त्यांना काय करावे, हेच मुचेना. त्याच वेळी स्वर्णाचारीच्या सूचनेवरून समरबाहुच्या अनुयायांनी त्यांच्यावर हल्ला करून आपल्या आपल्यांनी शोषांना सोसून खाली पाडले. ते दोघे “मेलो, वृकेश्वरी अंबे!” असे ओरडत खाली पडतांच अस्वल जातीच्या पाच सहा जणांनी आपली हत्यारे खाली जमिनीवर टाकली आणि “बांधवा! क्षमा करा, आम्हांला!” म्हणत लोटांगण

Fullscreen 127 14 / 68

त्यासारखे धावून ओरडत परत फिरले आणि त्या तलावाच्या बाजूला येत असलेल्या जीवदत्त, खड्गवर्मा, समरबाहु आदी-कांना स्वर्णाचारीचे वर्णन करून त्याच्या-बरोबर जागखी लोक आल्याचे पण सांगितले.

“जंगलात डोंगरी किल्ला बांधत असलेला स्वर्णाचारी आपले काय सोडून इकडे कां यावा? आश्चर्यच आहे! त्या प्रवेशात त्यांच्यावर भयंकर संकट ओढवल्याने त्याला इकडे पळून यावे तर लागले नसेल?” जीवदत्त म्हणाला.

“स्वर्णाचारी त्रामिभक्त आहे! कदाचित तो मला अस्वल जातीच्या लोकांच्या हातांतून सोडवून आणण्याच्या प्रयत्नात आला नसेल कदाचन?” समरबाहुने विचारले.

त्यांच्या बरील संवाषणाचा अर्थ न कळल्यामुळे गुरुभल्लूकाचा वाटू लागले की त्याच्यावर कुसरेच एखादे संकट तर ओढवले नसेल? तो जीवदत्ताच्या पायां पडून म्हणाला—“तुम्ही मला प्राणदान देऊन अभयवचन दिले आहे, हे विसरू नका!”

ते ऐकून जीवदत्ताला हसूच कोसळले. तो गुरु भल्लूकाच्या पाठीवर हात फिरवीत म्हणाला—“गुरु भल्लूका! तुला शामची

किंवा समरबाहुच्या अनुयायांची भीती असण्याचे कारणच नाही. तू अगदी बेफिकीर रहा!”

“ताक्षात वृकेश्वरी अंबाच तुझ्या पाखीशी असतां तुला एवढे मिण्याचे कारणच काय रे?” खड्गवर्मा त्याची चट्टा जडवीत म्हणाला.

सर्व दोळत दोळत तलावाजवळ येऊन पोचले तेव्हा स्वर्णाचारी अस्वल जातीच्या लोकांना समरबाहुला त्यांनी कैद करून नेल्यावर काय काय झाले विचारीत असलेला दिसला. त्याला जीवदत्त, खड्ग-वर्मा, समरबाहु, गुरु भल्लूक आणि अस्वल जातीचे अनेक लोक दुरून येत असलेले

Full Screen 127 16 / 68

स्वर्णाचारी दीर्घश्वास सोडत म्हणाला.

“सर्वांना स्वर्गप्राप्ती साठी तसवी आणि थोडेफार जरी या जगात राहिले असते तर ते आपल्या भावी राजाला थोडी फार होईना मदत नक्कीच करू शकले असते. वीरगती न मिळाल्याने या मर्त्य-लोकांतच ज्यांना राहावे लागले असे दुर्दैवी कितीजण आहेत?” सहगर्भाने विचारले.

स्वर्णाचारीने त्याच्याबरोबर तलावापर्यंत आलेल्या समरबाहूच्या अनुयायांकडे एकदा पाहून म्हटले—“भाइयातहू बाम्ही सोळा-जण आहो आणि सोळा उंटमुढ्या वांचले आहेत.”

स्वर्णाचारीने जंगलात वावासिद्दांना धरण्यासाठी आणि शिकारीसाठी वीरपूरच्या प्राणिसंग्रहालयाचा अधिकारी आल्यापासून डोंगरी किल्ल्यावर चढून येण्यासाठी शत्रूने केलेले प्रयत्न आणि किल्ल्याच्या बचावासाठी स्वर्णाचारीने केलेल्या मुक्त्या सन्नि-वर्णन करून सांगितले. शेवटी सर्व प्रयत्न अपयशस्वी होऊन त्याला शत्रूची फळी फोडून कसे पळून यावे लागले याचे वर्णनदेखील त्याने सांगितले.

समरबाहूने सर्व वर्णन ऐकून दीर्घश्वास सोडला व म्हणाला—“म्हणजे किल्ला-बरोबर आपण कित्येक दिवसांपासून जम-

हाल म्हणायचा. त्या वीरपूरच्या राजाला क्षमा करतां कामा नये, त्याला अडल घडल असे काहीतरी केले पाहिजे. क्षत्रियवीर हो तुम्ही या कामी मला सर्व प्रकारे मदत केली पाहिजे. मी तुमच्या पायां पडून विनंती करित आहे.”

जीवदत्त समरबाहूकडे पाहून काही उत्तर देणार एवढ्यात खड्गवर्मा म्हणाला—“समरबाहू! आतां तू संकटात सापडला आहेस म्हणून आमच्या जवळ शरण मागतो आहेस. तुला अस्वल जातीच्या लोकांच्या हातातून वाचविण्याचे वचन दिले होते, ते आम्ही पाळले. आतां आम्ही आपल्या कामासाठी विषय पर्वताच्या दिशेने आतो. तेथे आम्हांला एक दगडाचा खड्डावायचा आहे. वाटेत कोणावर काही संकट आले तर त्याला होईल तेवढी मदत करावी या उदार बुद्धीने आम्ही कर्तव्य आलो. परंतु यामुळे आम्हांला तेथील सोडणे भाग आहे.”

जीवदत्तने खड्गवर्माच्या खांद्यावर हात ठेवून सवे करणे बरोबर होणार नाही असे खुणावले आणि म्हणाला—“समरबाहू! तू राज्य मिळवून ते घालविले नाहीस! फक्त वीरपूरच्या राजावर सूड उगविण्यासाठी तू युद्ध करणार आहेस. त्यापेक्षा या जंगलात कोठेतरी सोयीची जागा पाहून तेथे शेती-

बाती करून मुसाने पुढले आयुष्य घालविणे वास्तव शाहाणपणाचे होईल की नाही? तुच विचार कर.”

समरबाहूने त्याचे काहीच उत्तर दिले नाही, फक्त मान साली करून उभा राहिला. स्वर्णाचारी थोडे साहस करून म्हणाला—“एक विनंती करावी म्हणतो, तुमची परवानगी मागतो त्यासाठी. समरबाहू आपल्या नावावरून चंद्रवंशातच जन्मला असावा असे मला वाटते. त्याने एखादे राज्य स्थापन करावे मी त्याचा मंत्री म्हणून काम करावे असे मला फार फार वाटते. तुमची दोघांची मदत मिळाली तर तो डोंगरी किल्ला वीरपूरच्या राजाच्या हाता-

दिसले. त्याला इतका आनंद झाला की तो तत्क्षण त्या दिशेने वावव जाऊन म्हणाला—“समरबाहू महाराज! क्षत्रिय वीर हो! हा सेवक अभिवादन करीत आहे!”

जीवदत्त त्याच्या खांद्यावर हात ठेवून निघाला—“काय रे स्वर्णाचारी! तू आपल्या राजाचा किल्ला त्याच्या तशिवा-वर सोडून वनविहार करण्याला निवाल्या-सारखा दिसतो आहेस?”

“क्षत्रिय वीर हो! तो किल्ला शत्रूने बळकावला आहे. तो वाचविण्यासाठी मी समरबाहूच्या अनुयायांच्या मदतीने शिक-स्तीचा प्रयत्न केला. त्या प्रयत्नात आमच्या

एक धरत मिळवून छोटेसे राज्य स्थापन करवा येईल. जवळपासचे रानटी जातीचे लोक खुशीने त्या राज्यात प्रवा म्हावून राहतील. त्यांच्या वस्तीचा त्या राज्यात सामील होतील."

जीवदत्त खड्गवर्षाकडे पहाव. म्हणाला— "खड्गवर्षा! एवढी मक्कत आपण करायला हरकत नाही असे वाटते मला." त्वर खड्गवर्षा व स्वर्गाचारीला म्हणाला— "आपण प्रथम बीरपूरच्या सैनिकांना येथून हाकलून लावणे पाहिजे. आपण कमी संख्येने असल्या कारणाने त्यांच्याशी समीप-समीप युद्ध करणे आपल्याला शक्य नाही. म्हणून काहीतरी युक्तीच काढली पाहिजे. एक उपयोज आहे. मूढ भल्लूकांच्या नुहेत ते सर्व शिरतील असा प्रयत्न केला पाहिजे."

"ते कस काय? ते नुहेत कसे काय शिरतील?" स्वर्गाचारीने विचारले.

"त्यासाठी मूढ भल्लूकांच्या एका दोषां अनुषायांनी बीरपूरच्या सैनिकांजवळ जावे आणि आम्ही सर्व त्या नुहेत लपले जाही

तेव्हा..." असे म्हणून जीवदत्त थांबला आणि मूढ भल्लूकांकडे बघून म्हणाला— "भल्लूका! तुम्ही शिष्य तुम्हासाठी जीव देणारे आहेत की पुत्रा जोडणारे आणि मुक्तीही करणारे आहेत?"

तो प्रश्न ऐकून मूढ भल्लूक जाबेदाने म्हणाला— "बाइका शिष्यांची मूढ अक्ती तुम्ही स्वतःच्या डोळ्यांनीच पहा. मी आज्ञा केली तर ते विहिरीत उडी टाकतील. येथे दरी नाही की समुद्र नाही. म्हणून जाले शिष्य मी शालवीन त्या झाडावर चढून खाली उडी मारतील." असे सांगून त्याने एक शिष्याला बोलावून झाडावर चढून खाली दोळे कळून उडी मारायला सांगितले.

जीवदत्त त्याला जवळपास एवढ्यात तो झाडावर चढलादेखील आणि "मूढ भल्लूक" म्हणून जोके लागी कळून उडी मारायला तयार झाला. (पुढे चालू)

देवाचा कोप

विकलावित्ताने जायला हट्ट खोडला नाही.

तो साबाबबळ देवा, प्रेत जांदावर काढून घेतले आणि पुन्हा स्वसामान्या दिवसेने मीनगळे पाळू खचला. तेव्हा वेतात बसलेला वेताज त्याला म्हणाला— "राजा! देवाची निशा केली, त्यांच्याकडे दुर्लक्ष केले तर अनेक संकटे बोडवतात. तुम्हा कष्टाने असेच एखादे कारण तर नाही? देवाविषयी वैफिकीरपणा दाखवित्ताने पोथेयशुन गानाच्या एका घुरवीर पुरव्याला अनेक वातना सहन कराव्या लागल्या होत्या. त्याची पोथी भी तुला सांगतो, स्व देऊन ऐक." असे सांगून वेताज पोथी घांऊ लावला.

कार प्राचीन काळी शिष्यांजवळ अनेक रानटी जातीचे लोक रहात असत. ते कना-बरोवी शिकार करीत आणि रानातच रहात. शहरी जीवनाचा त्यांना संवही

देवाच्या कोप

नव्हता. योशेफ तांबाच्या अशाच एका रानटी जातीत शृंग तांबाचा एक खूर, साहसी आणि हुशार तरुण होता. योशेफ जातीचे लोक त्याच्या शब्दावर आपले सर्वस्व अर्पण करण्यास सर्वदा तयार असत. त्यांना त्याच्या नायकत्वात पुष्कळ फायदादेखील झाला. म्हणूनच त्यांनी त्याला एकमताने आपला नायक निवडले होते.

शृंगने आपले तन, मन व धन आपल्या जातीच्या उद्धारासाठी खर्ची घालण्याचे ठरविले. योशेफाच्या वस्तीपासून थोड्याच अंतरावर मायावी जातीची एक वस्ती होती. ते मंत्र तंत्र करून खूप पैसे मिळवीत. त्यांच्याकडे अपार संपत्ती होती. त्यांना

मुद्रकलेत ते भागसलेले होते. म्हणून ते किल्ले बांधून त्यात रहात. ते इतर जातीच्या लोकांच्या शब्देस कधीच जात नसत.

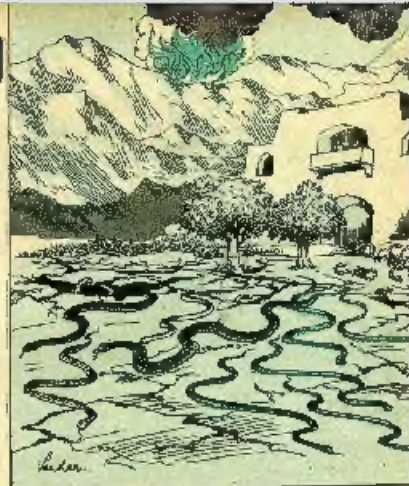
शृंगने आपल्या जातीच्या लोकांना शस्त्रास्त्र विद्या शिकवून मायावी जातीच्या लोकांच्या किल्ल्यावर हल्ले करायला सुरवात केली. मायावी लोकांनी आपली माया पसरवून आपल्या बाजूला चकित करून सोडले. परंतु शृंगच्या चातुर्यासमोर आणि शौर्यासमोर त्यांचे मंत्रतंत्र आणि माया सर्व निरुपयोगी साबित झाले. शृंगने योशेफाचा पूर्णपराभव करून त्यांचे सर्व किल्ले स्वाधीन करून घेतले. त्याने त्यांच्या कारागिरांना आपले गुलाम करून घेतले आणि त्यांच्या मदतीने एक मोठे नगर वसविले. त्याने तेथे आपली राजधानी स्थापित करून एका नव्या राज्याचा पाया घातला.

पिडघान् पिडघा रानटी जीवन घाल-विनाच्या योशेफाना शृंगच्या रूपेने सत्य जगात वावरण्याची संधी मिळाली. त्यांनी शेतकी आणि गेवाळनाचा धंदा, विनकाम, शिल्पकला, गृहनिर्माण इत्यादी कला वधिसह्या महिन्यास शिकून घेतल्या. पुढे त्यांनी शृंगला आपला राजा म्हणून निवडले.

भासत होती. त्याच्या जातीचा सभ्य जगात प्रवेश होऊ लागला होता तरी त्याचे आचारविचार अजून जसेच्या तसेच होते. त्याचा अंधविश्वास दूर व्हावा या हेतूने त्याने आपल्या प्रजेला राजवाड्याच्या बाजूला असलेल्या पटांगणात एकत्र बोलाविले. सर्व लोक त्याला देवासारखा घोर मागीत म्हणून सर्व लोकांनी एकत्र जमल्यावर त्याचा जय जयकार केला. तो प्रजेला उद्देशून म्हणाला-“प्रजाजन हो! तुम्ही भला हे सांगा की, तुम्ही पहिल्या पेक्षा जास्त बान्दाने आणि समधानाने रहात आहां, त्याचे कारण काय, या गोष्टीचा विचार तुम्ही कधी केला आहे का?”

“ही सर्व देवाची कृपा आहे.” सर्व म्हणाले.

शृंगला ते उत्तर आवडले नाही. तो थोडा रागावल्या सारखा होऊन म्हणाला-“सोत देवाची कृपा किंवा अवकृपा कधी काय?” त्यानंतर तो जे काही म्हणाला ते कोणाकडच ऐकू आले नाही. कारण विजेच्या कडकडाटासारखा आवाज होऊन धरणीकंप झाला. जमीन जागोजागी हुलंगली. जमिनीला भेगा पडल्या व पृथ्वीच्या गर्भातून आग्नी, पाणी, वायू, बिजू व इतर प्राणी बाहेर पडले. राजवाडा

ज्या डोंगराच्या पायथ्याशी होता तो डोंगरच जोडू लागला आणि विजेच्या कडकडाटासारखा आवाज करू लागला. क्षणाधीन त्याच्या शिखराला एक मोठे विबर पडले आणि त्यातून ज्वालामुखी बाहेर येत असलेल्या दिसल्या. धूर आणि राख सर्वत्र पसरली. शृंगची राजवटच राखेखाली झाकली गेली. एकच मोंढळ उडाला. स्वतःचा जीव वाचविण्यासाठी लोक वाट फुटेल तिकडे पळू लागले. राजधानीतली घरे व इमारती ढासळल्या आणि शेकडो लोक त्यांखाली सापडून मरण पावले. ज्वालामुखी शांत झाला तेव्हा चारी बाजूला राख दिसत होती.

योधेयांचा श्रृंगवर जो विश्वास होता तो उडाला. त्यांना वाटू लागले की देवाची निंदा केल्याचाच हा परिणाम आहे. देवाचा कोप झाला की सर्वनाश होणारच.

शूर्कप झाल्याची आणि श्रृंगवर प्रजेचा जो विश्वास होता तो उडाल्याची गोष्ट उत्तरेकडून रावळ राजाला कळली. तो ससेन्य श्रृंगच्या राज्यावर चालून आला.

श्रृंगने प्रजेला सवुला तोंड देण्यासाठी तयार होण्यास सांगितले. परंतु प्रजेने त्याला ईश्वरप्रोही मानून त्याच्या आज्ञेची पूर्वा केली नाही. तेव्हा श्रृंग आपल्या एका घोड्यावर बसून राज्याबाहेर पळून गेला. त्याची सर्व प्रजा त्याच्याविरुद्ध उलटली होती. म्हणून

नव्हता. मायावी, यवन वगैरे जातींची नजर चुकवून आप्यासाठी त्याला पूर्व दिशेलाच पळून आवे लागले. मोठ्या कष्टाने त्याने वाळवंट ओलांडले. लागोपाठ तीन वाळवंडे पळवत राहल्यावर तो इंद्रप्रस्थ राज्यात मेळून पोचला. अर्धपोटी किंवा उपाशीच राहून त्याने इतके विषम काढले होते. म्हणून तो बगदी दमून आगून गेला होता.

राजधानीत त्याला एक सुंदर उद्यान विसले. राजकन्या केशिमी त्या उद्यानात विहार करण्यासाठी खावेळी आलेली होती. म्हणून छिपायानी श्रृंगला उद्यानात प्रवेश करू दिला नाही. तेव्हा तो उद्यानाबाहेरच्या एका झाडाच्या सावलीत झोपला.

घोड्या वेळाने राजकन्येची एक खोसी सहज काही कारणाने उद्यानाबाहेर आली. तिने श्रृंगला पाहिले व त्याचे सौंदर्य पाहून ती राजकन्येकडे पाहत गेली. तिने राजकन्येला एक सुंदर पुरुष उद्यानाबाहेरच्या झाडाखाली झोपला असल्याचे सांगितले. केशिमीने त्या तरुणाला बोलावून घेतले आणि खात्री ही अवस्था पाहून त्याला लायला फळे व प्यायला धंद पार देय मागवून बिले. श्रृंगला थोडी हुशारी वाटली. राजकन्येने त्याला तो कोठून व कशासाठी आला असल्याचे विचारले.

त्याला थोडे बरे वाटले. तरी अतंरत विरागोच्या स्वरात तो म्हणाला—“आतां मी एक सामान्य मनुष्य आहे. पूर्वी मी एक पराक्रमी आणि सामर्थ्यवान वीर होतो.”

केशिमीने जास्त चवकशी केली नाही ती त्याला राजवाड्यात बोलावून घेऊन गेली आणि त्याच्याशीच विवाह करण्याचा तिचा विचार असल्याने तिने आपल्या वडिलांना सांगितले.

“तो कोण कोठून आला, वगैरे गोष्टी माहीत नसतां तु त्याच्याशी लग्नाला तयार होणे शोभत नाही. तुला माळ घालायला एकाहून एक शोर व पराक्रमी राजकुमार तयार आहेत.” तिच्या वडिलांनी तिची समजूत घालण्याचा प्रयत्न करून पाहिला.

केशिमीने पुन्हा एकदां श्रृंगला भेटून विचारले—“तुम्ही कोणी राजकुमारच होता असे मला वाटत आहे. तुम्ही आपला पूर्व वृत्तांत सर्व सांगू शकलात तर दुयन्याशी विवाह करून आयला माझे नावा तयार आहेत.”

श्रृंग थोडा गोंधळत्यासारखा होऊन म्हणाला—“माझ्या बैवाने पाठ फिरविली. म्हणून मी या स्थितीत आहे.” असे

सांगून त्याने आपला पूर्ववृत्तांत थोडक्यात सांगितला.

तो योधेय श्रृंग असल्याचे कळल्यावर केशिमीला आनंद झाला. कारण तिने त्याच्या शौर्यसाहसाच्या गोष्टी ऐकल्या होत्या. म्हणून ती म्हणाली—“तुम्ही आतां निविधत व्हा. आपला विवाह झाल्यावर इंद्रप्रस्थाचे राज्य तुम्हालाच मिळणार आहे. आतां माग्य अनुकूल साके आहे असेच समजा.”

केशिमीने श्रृंगविषयी सर्व गोष्टी आपल्या वडिलांना जाऊन सांगितल्या. परंतु राजाला त्या गोष्टीचा आनंद झाला नाही. उलट तो या विचारात पडला की या दोघांचा विवाह कसा टाळता येईल आणि श्रृंगला

कसे दूर करता येईल? म्हणून त्याने आपल्या सर्व भंड्यांना भंत्रणागृहात अडकवून सोडून निरोप पाठविला.

केशिनी भंत्रणागृहात त्यापूर्वीच पडद्या-बांद जाऊन बसली होती.

सुरवातीला राजाने श्रृंगशी केशिनीने विवाह करण्याचा हुद्दा बरला असल्याचे सांगून तो राजवाड्यातच अतिथी म्हणून असल्याचे सांगितले व हा प्रस्न कसा सोडवावा, हे विचारले.

तेव्हा प्रधान म्हणाला—“रावळ राजा एक शक्तिशाली राजा आहे. त्याच्याकडे श्रृंगला बंद करून जर आपण पाठविले तर त्याच्याशी कायमची मैत्री होऊ शकेल.”

माहे. त्याला राज्याबाहेर पाठविले पाहिजे. कारण रावळला श्रृंग आपल्या राजवाड्यात असल्याचे कळले तर तो नक्कीच स्वारी करील.” एक मंत्री म्हणाला.

राजा म्हणाला—“परंतु केशिनी श्रृंगशी विवाह करण्याचा हुद्दा नकून बसली आहे ना?”

ते ऐकून एक मंत्री म्हणाला—“महाराज! राजकन्येची इच्छा पुरी व्हायला एक उपाय आहे. आपणच सेजारच्या राजांची मदत घेऊन रावळच्या राज्यावर स्वारी करावी. त्याने अनेक सेजारी राजांना बराच त्रास दिला आहे. तेव्हा त्यांच्या मदतीने रावळचा पराभव करून आपण कीर्तिलाभ करून घ्यावा. म्हणजे एका दगडाने दोन पक्षी मारता येतील,—रावळचा काटा दूर होईल आणि राजकन्येची इच्छा पूर्ण होण्यास मार्ग मोकळा होईल.”

तो सल्ला सर्वांस पसंत पडला.

रावळचा शेवट व्हावा या गोष्टीस सर्व सेजारी राजे तयार झाले. एक मोठे डॅन्य एका भेंड्यासाठी येऊन उभे राहले. त्यात श्रृंग स्वतः एक सामान्य सैनिक म्हणून बर्ती झाला. त्यात यवन राजा रावळ धाव्याशी श्रृंगचे हुंडपुढे झाले. त्याह श्रृंग करार जखमी झाला. परंतु त्याने रावळ राजाचा

त्यानंतर श्रृंगने आपल्या जातीच्या लोकां-विषयी चमकशी करून पाहिली तेव्हा ते पुन्हा रानटी स्थितीतच राहू लागल्याचे त्याला आढळले. त्यांच्या पेकी काही यवनांच्या राज्यात आणि काही मायावी जातीच्या कस्तीत जाऊन गुलाम झाले असल्याचे ऐकून त्याला फार वाईट वाटले. त्याने पुन्हा आपल्या जातीचा उद्धार करण्यासाठी कंबर बांधली. त्याने सर्व रानटी जातीच्या लोकांना एका छत्रीसाठी आणले. त्याने एक राजधानी स्थापन करून त्याच्या चहुकडच्या एका मोठ्या प्रवेशावर आपले राज्य स्थापित केले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—“राजा, देवाची निंदा करणाऱ्या श्रृंगवर देवाचा अनुग्रह पुन्हा कसा काय झाला? त्याला सोडून देऊन पळून गेलेले लोक पुन्हा त्याच्या छत्राखाली कसे काय आले? आ लोकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून-

युद्धात दू पिले नाहीस तर गुला परिणाम माहीतच आहे, तुम्हा डोक्याची शंभर शकले होऊन तुम्हाच पायांवर लोळू लागलीक.”

विक्रमादित्य म्हणाला—“श्रृंग देवाची निंदा करतो, असा अंधविश्वास त्याच्या जातीच्या लोकांच्या मनात होता. आपल्या प्रजेच्या मनात दृढमूळ झालेला अंधविश्वास दूर करण्यासाठीच श्रृंगने सर्वांना राज-नाड्यासमोरच्या पटांगणात एकत्र केले होते. परंतु त्याच वेळी ज्वालामुखी फुटली. ती देवाचा कोप आहे असे अंधविश्वास असलेल्या रानटी धोब्यांना वाटले. म्हणून ते त्याच्या विरुद्ध उलटले. परंतु श्रृंगने आपल्या सामर्थ्याने पुन्हा राज्य स्थापन केले तेव्हा यौषेयांना अंधविश्वासाने वाटले की या युद्धात देवाचा कोप नाहीसा झाला असतना.”

राजाचे मौन अशावेळेने मंग होताना वेताळ पुन्हा प्रेतासह नाहीसा झाला आणि झाडाच्या फांदीला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

बायकोने दिलेला मंत्र

कोटीनगर गांवाच्या बावी एक लोभी भटजी रहात असत. त्यांचे नाव सोनभट होते. त्यांचा भिक्षुकीचा धंदा छान चाले. तरी देखील सोनभटजी फार लोभी होते. अवळपासच्या पंचक्रोशीत सर्व लोकांकडेच बूढाकर्म, विवाहापासून सों आणि संस्कारापर्यंत सर्व संस्कार सोनभटजींच्या हातूनच होत. सोनभटजी दक्षिणा घेण्यात गरीब श्रीमंत हा भेद मानीत नसत. सर्वांकडून भरपूर दक्षिणा घेत. त्यात कोणाची गय करीत नसत.

एकदा त्यांच्या गावात आणि जवळपासच्या प्रदेशांत कोणता तरी स्पर्शजन्य रोक पसरला आणि माणसे माशासारखी मरू लागली. सोनभटजींना तेच सुगीचे दिवस लाभले. अग्नि संस्कार करायला सोनभटजींवाय कोणी दुसरा भट नव्हता. म्हणून सोनभट सांगतील ती दक्षिणा आणि

ते सांगतील त्या तऱ्हेने अग्नि संस्कार हाऊ लागले. सोनभटजींनी स्पर्शजन्य रोगाने मरणाच्याला गोदावाशिष्य मृत्ती नाही असे सांगितले. लोकांनी नाइलाजाचे गोदान करण्याचे कबूल केले आणि भाकड किंवा बांदा जी गाय मिळेल ती विकत घेऊन गोदान केले. अशातऱ्हेने सोनभटजींकडे भाकड गाईचे एक रेवड, एक फार मोठे मोघन जया झाले.

आता या गाईच्या मोठ्या कळपाच्या चान्या निवाऱ्याची सोनभटजींना फिकीर करावी लागू लागली. एक मोठा मोठा बांधवा लागला. नंतर दररोज त्यांना चरायला न्यावे लागे. त्यात हुकळ्याचे दिवस चालू होते. चारा विकत घ्यायला पायली भरून पैसे भोजावे लागू लागले. सोनभटजींची अर्धोअधिक मिळकत या मोरक्षमात खर्च झाली. परंतु करणार

पाप लागण्याची भीती होती. स्वतःच्या मुलांना कोणाला गाईना जंगलात चरायला घेऊन जा म्हणून सांगिते तर त्याची त्यांना संवय नाही. उन्हात आजारी पडतील अशी भीति वाटली. शेवटी स्वतःच सोनभटजींना गुराख्याचे काय करावे लागले. त्यामुळे त्यांच्या भिक्षुकीच्या धंद्यात बदल पडू लागला. भाकड आणि बांदा गाईना पोसण्यात खर्च होऊ लागला आणि भिक्षुकीच्या धंद्यात होणारी मिळकत पण जावली. स्वतःची व कुटुंबाची उधासमार होण्याची भीती वाटू लागली.

कोणी गुराखी नेमाका तर त्याचा पगार आणि तीन वेळ त्याला पूजला जावा

कायणार. ती गोष्ट परवडणारी नव्हती. बायकोने त्याला तीन वेळा वाढण्यास साफ नकार दिला. तरी शेवटी गुराखी नेमाबाब लागला आणि सोनभटजींनाच संपाद करायला लागू लागला. आता सोनभटजी भिक्षुकी सोडून संपादण्याचे व गुराख्याचे काम करू लागले.

परंतु हा सर्व सडाटोप न्यर्थच गेला. बांदा गाईवर जो खर्च झाला तो सर्व पाण्यात गेला. सोनभटजी आपल्या कुटुंबा नशिवाला रोष वेळू लागले. "स्वधर्मो निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः" हे आर्थ वचन आठवले. "देवा! मला ही काय बूढी दिलीस, गोशाम सांगण्याची? माझ्या रोक्यावर हा संकटाचा डोंगर कोसळला

आहे" सोनभटजी देवाला दोष देऊ लागले परंतु त्यांच्या डोक्यात हा विचार आला नाही की या सर्व संकटांचे मूळ कारण त्यांचा स्वतःचा लांबीपणा होता आणि त्यांनी स्वतः होऊन हे दुखणे विकत घेतले होते. शेवटी त्यांच्या बायकोला नवऱ्याचे दुःख पाहवले नाही. तिने एक सल्ला दिला आणि नवऱ्याला संकटातून मुक्त केले, ती हुशार होती.

ही नवऱ्याला म्हणाली—"मी सांगते तसे करता का? तुमच्या सर्व हालचाली एक क्षणात बुर होतील पुष्कळां साध्या गोष्टीं मुढा माणसाला सुचत नाहीत आणि विना-कारण कष्ट सोसावे लागतात. मी सांगते तो उपाय पटला नाही तर दुसरा विचार करा."

सोनभटजींना बुडत्याला आधार मिळाल्यासारखे वाटले. म्हणाले—"तू सांगशील ते करायला मी तयार आहे"

"हे पहा, या बांस गायी ज्या किमतीला, जो कोणी विकत घेईल त्याला विकून टाका

करणार' यांना विकत घेणारे मुढा बांड घोडके लोक नाहीत. हा गायी विकून जे पैसे मिळतील त्या पैसांनी चांगल्या दुभत्या वार गायी विकत घ्या. कोणी गोदान करायला आला की सांगा की गाय विकत घ्यायला जी रक्कम खर्च होणार ती रक्कम त्याने तुम्हांला बावी व तुम्ही चांगली दुभती गाय घेऊन थंडी वकाल आपल्याच गायीपैकी एक गाय दर वेळी घ्यायची अशा तऱ्हेने गोदानाच्या नावे पुष्कळ पैसे मिळतील आणि दुभत्या गायीच्या बाऱ्याची फिकीर राहणार नाही आणि सर्वत्र प्रसन्न सुटतील" बायकोने सल्ला दिला

तो सल्ला म्हणजे सोनभटजींना गायकी संजव वाटला त्यांनी सर्व भाकड आणि बांस गायी खादकाला विकून टाकल्या आणि चांगल्या दुभत्या गायी विकत घेऊन भिक्षुकीचा बसलेला बंडा पुन्हा उभा केला

त्यांचे पुढील आयुष्य सुखाचे गंवे

देवाहन थोर माणूस

रत्नाकर नावाच्या देशात मणिकंड नावाचा राजा राज्य करील असे त्याच्या कारकादीत राज्याचा विस्तार झाला म्हणून राजाने दूरवर पसरलेल्या आपल्या राज्याची उत्तम व्यवस्था कशी होऊ शकेल, याविषयी यत्नांचा सल्ला घेतला. तेव्हा भयानी राज्याचे चार भाग करून प्रत्येकावर एक सुभेदार नेमावा असे सुचविले

त्याप्रमाणे राजाने राज्याचे चार भाग करून प्रत्येकावर एक इमानदार आणि योग्य सुभेदाराची नेमणूक केली. चारही सुभेदार दर महिन्याच्या शेवटी आपापल्या अधिकारातील प्रजेच्या सुख सोयीसाठी त्यांनी काय काय केले याविषयी एक अहवाल नियमितपणे राजाकडे पाठवित

प्रत्येक प्रतिनिधी स्वामिभक्त व प्रजा रक्षक होता परंतु याच कारणास्तव नवीन प्रश्न उभे राहिले प्रत्येकाचा जसा प्रयत्न

असे की दुसऱ्या प्रदेशापेक्षा त्याच्या अधिकाऱ्यातील प्रदेशाने आर्थिक दृष्ट्या जास्त प्रगती करावी व त्याच्या अधिकारातील प्रजा जास्त सुखी आणि समृद्ध व्हावी. प्रजेच्या मनात उत्साह वाढावा म्हणून त्यांनी त्यांच्या मनात प्रादेशिक अक्ती व प्रेम वाढविण्याचा प्रयत्न केला सर्व राज्यभर एकच भाषा बोलणारी, एकच जातीची किंवा वर्मावर्माची प्रजा होती असे नाही लोकतंत्र पद्धतीची राजवट त्यांच्यात होती त्या वेळी त्यांची आपसात पुष्कळ भांडणे होत होती. परंतु त्यांचा प्रदेश एक छत्रछायाखाली आल्यापासून त्यांच्यात ऐक्य निर्माण झाले होते त्यानंतर जेव्हा प्रादेशिक राजप्रतिनिधीचा, म्हणजे सुभेदारांचा असलेला सुरू झाला त्या वेळी प्रादेशिक विचारांचे विषय येऊ लागले आणि परस्पर स्पर्धेमुळे प्रादेशिक वैचम्य वाढत गेले

घुडे एका प्रवेशाल ज्या वस्तू जास्त प्रमाणात उत्पन्न होत त्या इतर प्रदेशात पाठविण्याचे राजप्रतिनिधींनी बंद करविले. राज्याच्या उत्तरेकडील प्रदेशात कापूस खूप पिके, परंतु विणकर दक्षिणेकडील प्रदेशात जास्त रहात. पूर्वी जेव्हा राज्याचे भाग पाडलेले नव्हते तेव्हा उत्तरेकडून कापूस येई आणि विणकरांना खूप काम मिळते. परंतु उत्तरेकडच्या राजप्रतिनिधीने दक्षिणेकडील प्रदेशात कापूस पाठवायचे बंद केल्यामुळे विणकरांना पुरेसे काम मिळनासे झाले. उत्तरेकडील राजप्रतिनिधीने आपल्या प्रदेशातील प्रजेला विणकामाचा घटा शिकून घ्यायला सांगितले. सिकंदर

दक्षिणेकडील राजप्रतिनिधीने कापूस उत्पन्न व्हावा यासाठी त्याची लागवड करायला आज्ञा काढली. अशातचने वेन्ही प्रदेशातील प्रजेला त्यांना ज्या कामांनी संनय व माहिती नव्हती ती कामे करावी लागू लागली व कापड कमी दराचे उत्पन्न होऊ लागले.

तीच गोष्ट लोखंडी व पोलादी मालाच्या धंद्याची झाली. पूर्वेकडील जागात कच्चे लोखंड-म्हणजे लोखंड असलेल्या दगडा-मातीच्या साणी पुष्कळ होत्या. पश्चिमेकडील प्रदेशात लोखंडी वस्तू तयार करणारे कुशल कारागार होते. पूर्वेकडील राजप्रतिनिधीने आपल्याकडील माल पश्चिमेकडील प्रदेशात पाठवायला बंदी घातली व लोखंडी व पोलादी माल तयार करण्याचा धंदा शिकून घ्यायला हुकूम काढला म्हणून पश्चिमेकडील राजप्रतिनिधीला परवडत नसूनही जास्त किंमत देऊन लोखंड असलेली माती मागवावी लागू लागली.

राजाला बरील सर्व गोष्टींचा बहुवात दरमहा मिळत असे. शुरुवातीला राजाला वाटू लागले की आपापल्या प्रदेशाच्या उन्नतीसाठी राजप्रतिनिधी खूप प्रयत्न करीत आहेत. त्याचबरोबर त्याला हेदेखील कळत होते की सर्व राज्याची भरभराट न्यायला यामुळे मोठी अडचण उत्पन्न होणार आहे.

मुभारावा हे त्याला कळता

राजप्रतिनिधींची नेमणूक होऊन पांच वर्षे सौख्य होती. परंतु देशाची आर्थिक स्थिती अपेक्षेप्रमाणे सुधारण्याऐवजी खाला-वत गेलेली स्पष्टपणे दिसत होती. देशावर अधिक सकट येते की काय अशी भीती वाटू लागली होती.

सर्व गोष्टींची चष्मखी करून देशाची आर्थिक स्थिती सुधारण्याचा मार्ग निघावा यासाठी राजाने हुशार व माहितगार व्यापाऱ्यांच्या आणि कारखानदारांच्या बैठकी बोलाविल्या. व्यापाऱ्यांच्या बैठकीत व्यापाराची भरभराट होत असल्याबद्दल व्यापाऱ्यांनी राजाचे अभिनंदन केले. त्याच प्रमाणे कारखानदारांनी उद्योग बंदे प्रगती करीत असल्याबद्दल राजाच्या उत्तम राज्यकारभाराची शालागणी केली. व्यापाऱ्यांच्या आणि कारखानदारांच्या सभेत काही बदल करू नये असा निर्णय घेण्यात आला. राजाला या गोष्टीचे आश्चर्य वाटले. ही उन्नती प्रजेच्या हिताची आहे की अहिताची हे कोणी सांगितले नाही.

होवटी राजाने अर्थशास्त्र आणि राजनिर्णय दोन्हीची माहिती असलेल्या विद्वानांची सभा बोलाविली. या सभेत दक्षिणभूषण नांवाच्या विद्वानाने आपल्या अतुल्य प्रतिभेचा

परिचय देऊन राजाकडून मोठे पारितोषिक संपादन केले.

पारितोषिक वांटते वेळी राजाने सर्वभूषण यात विचारले—“वंशितप्रवर! आपणांस मी एका प्रश्नासबंधी सल्ला विचारावा म्हणतो. आपण नक्कीच समाधानकारक उत्तर देऊ. बकाल याची मला खात्री आहे.”

दक्षिणभूषण अत्यंत नम्रपणे म्हणाला—“विचारावा महाराज! मी थोडासक्ती उत्तर देण्याचा यत्न करीन.”

“या अगश्री सृष्टी देवाने केली म्हणून आपण देवाला सर्वश्रेष्ठ मानता. परंतु देवाहून थोर मनुष्य होऊ शकतो का?” राजाने विचारले.

“का नाही महाराज? देवाहून थोर मानव आहे!” शशिभूषण म्हणाला.

राजाने आश्चर्यचकित होऊन विचारले—
“परंतु ते कसे हे सिद्ध करू शकाल का?”

शशिभूषण नम्रपणे म्हणाला—“मी स्वतःच्या अनुभवाने ते उत्तर दितो देवाने माझ्या कपाळावर पांडित्य सिद्धून गळ्या या जघनात पाठविले. म्हणून मी उत्तरेकडील प्रदेशात शिक्षक म्हणून काम केले. परंतु मी पूर्वेकडील प्रदेशाचा रहिवासी असल्या- कारणाने मला तोकरीवरून काढण्यात आले म्हणून माझी विद्वत्ता निकामी ठरली आणि आतां मी शेतीची कामे करू लागलो आहे. देवाने माझ्या कपाळावर जे लिहिले होते ते माणसाने बदलून सांखविले. आतां आपणच सांगले की देव थोर की माणूस?”

शशिभूषण म्हणाला त्याचा खोल अर्थ राजाच्या लक्षात आला. राज्याचे चार भाग पाडल्यानंतर राज्याची खरी प्रगती किंवा विकास होण्याएवजी अवनती झाल्याचे राजाला दिसतच होते. आर्थिक प्रगती

Full Screen

127

प्रत्येकाच्या लक्षात येत होते

म्हणून राजाने पूर्वा मजिमतळाची सभा बोलावून राज्याचे भाग पाडल्यानंतर प्रजा सुखी झाली की दुःखी झालेली विचार करून पुढील व्यवस्थाविषयी मज्जाचा सल्ला विचारला. तेव्हा मजिमतळाने असा सल्ला दिला की राज्याचे भाग करण्यात काही चुकले नाही, फक्त प्रतिनिधीची नेमणूक करताना थोडी चूक झाली जो प्रतिनिधी ज्या प्रदेशाचा निवासी आहे त्याची नेमणूक त्या प्रदेशात न करतां इतर प्रदेशांत करावी. म्हणजे प्रादेशिक भावना बोकळगार नाही आणि देशाची आर्थिक घडी पुन्हा अवस्थित होईल, परस्पर स्पर्धा कमी होईल व सर्व देश आपलाच आहे ही भावना वाढेल.

राजाने त्या सल्ल्याप्रमाणे व्यवस्था केली आणि उत्तरीच्या मार्गावर देशाची वाटचाल सुरू झाली.

सात हंडे

एका गावात एक लहान व्यापारी होता त्याला मांडा व्यापारी होण्याची फार महत्वाकांक्षा होती. परंतु त्याला ते साधले नाही कारण पैसे मिळावण्याचा धंदो सर्वांनाच साधतो असे नाही. कारण सध्याचे काट आणि छोट्याचे खरे करणे हेसुद्धा एक कसबच आहे.

एके दिवशी तो माल विकत ध्यायला शहराच्या पेठेत चालला होता दुपार झाली, ऊन फार कडक पडले होते म्हणून तो एका झाडाखाली विथांती घेत पडून पैसे कसे मिळवितां पंतील या गोष्टीचा विचार करू लागला. इतक्यात त्याला साडा-वरून कोणी बोलल्याचा भस झाला—“तुला सात हंडे सोने पाहिजे का?”

व्यापाऱ्याने मान वर करून पाहिले कोणी दिसले नाही. तरी त्याने उत्तर दिले—
“तुम्ही कोण मला माहीत नाही. तुम्ही

अनुग्रह स्वतः होऊन करतां आहां तर मी नकार कसो देऊ शकेन? मला सात हंडे सोनें अवश्य आहे.”

त्याचे उत्तर झाडावरून आले—“तु घरी जाऊन पहा, सात हंडे भरून सोनें पुण्याच घरात आहे.”

व्यापारी विचार करायला देखील थांबला नाही घाबेत सरळ घरी गेला. खरोखरच सात हंडे त्याला घरात दिसले. परंतु फक्त सहाच हंडे तींठापर्यंत सोल्याच्या नाण्यांनी भरले होते, सातवा हंडा अर्धाच होता व्यापाऱ्याला आश्चर्य व वाईट वाटले की सातवा हंडा अर्धाच भरलेला का? भरलेला सहा आहिले त्याचा ज्ञानंद त्याला झालाच नाही फक्त सातव्या रिकाम्या हंड्यावरच त्याची नजर खिळून राहली. तो भरला तरच व आपल्याला बेफिकीर होता येईल असे त्याला वाटले.

त्याने त्यासाठी बायकोच्या बगावट जेवढे सोने होते ते त्या हुंड्यात टाकले. परंतु तेवढ्याने हुंडा भरला नाही.

त्याच गावात एक श्रीमंत शेतकरी रहात असे. तो त्याचा बालमित्र होता म्हणून त्याने त्याच्याकडे जाऊन विनंती केली— “मी सकाटित सांपडलो आहे मला कर्जाकडे पैसे पाहिजे आहेत.” असे सांगून त्याने बालमित्राकडून पैसे कर्जाकडे घेऊन त्याचे सोने विकत घेतले आणि ते त्या हुंड्यात टाकले तरी हुंडा भरला नाही.

तेव्हा त्याने अर्धपेटोने लेवून काही विवस काढले. तत्वर तो भीक मागू लागला.

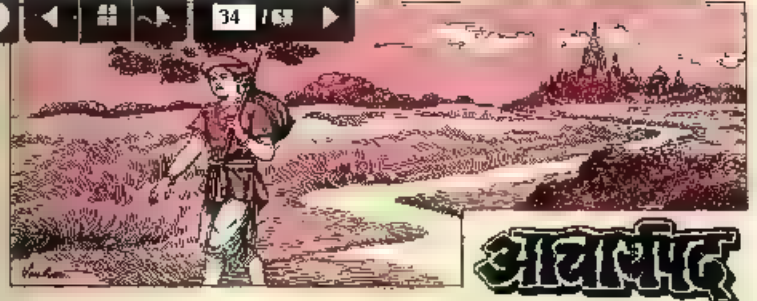
एकदा भीक मागायला जात असता त्याला त्याचा मो बालमित्र भेटला. व्यापारी जगदी जराबत झाला होता व त्याच्या अंगावरचे कपडे जुने, घळके व फाटके होते. ते पाहून बालमित्राला आश्चर्य वाटले. त्याला आपल्या मित्राची अशी चढा कां व्हावी कळेना. त्याने त्याला जवळ बोला-

व्यापाऱ्याने वकित होऊन त्याला विचारले—“मित्रा! तुला ते कसे काय कळले?”

“मी त्या हुंड्याच्या लोभाला बळी पडलेल्या कृत्यकांना पाहिले आहे! त्यांच्या पैकी प्रत्येक जण शिकेला लागला. तु त्या हुंड्याचा नाद सोड!” त्याच्या बालमित्राने सल्ला दिला.

व्यापारी विचार करायला एक क्षणभरही थांबला नाही. त्या बाबाखाली जाऊन मोठ्याने ओरडून म्हणाला— देवा! आपले ते सात हुंडे परत घे, मला त्यांची गरज नाही.”

त्यानंतर त्यान घरी जाऊन पाहिले, सातही हुंडे बदुरुथ झाले होते. त्याने आपल्या बायकोचे दागिने आणि कर्जाकडे रक्कम घेऊन विकत आणलेले सोनेदेखील सातव्या हुंड्याजवळील अशुभ्येने विचार घ्या लोभाला बळी पडला.

आचार्यपद

एके काळी काशी हे विश्वचे आगर होते. तेथे विद्याभ्यासासाठी देशाच्या कानाकोपऱ्यांतून निवार्षी येत. देशा-भर काशीच्या विद्यापीठाचा फार मान होता. राजा माधववर्मा राज्य करीत असता निगमसर्मा नावाने एक भोर पंडित त्या विद्यापीठाने आचार्य होते. पद्धतास्त्रांचा खोल अभ्यास करून त्यांनी त्यांत पारंगत म्हणून प्रसिद्धी मिळविली होती तरी ‘विद्या वदति विमयम्’ या सुवाचिताप्रमाणे ते सरो-खरच स्वभावाने अत्यंत वक्र होते. त्यांना कवीक आपल्या विद्वत्त्वाचे गर्व झाला नाही.

त्याच्याकडे आलेल्या शिष्यवर्गात राज-संस्तर नावाचा एक कुशाग्रबुद्धी विचार्य झाली. त्याप्रमाणे बरेच दिवस हिंडत होता त्याच्या मनात विद्यापीठाचे आचार्य राहून विद्वानांच्या संगतीत राहिल्यावर

पद मिळविण्याची महत्वाकांक्षा होती तो फार कमी बोल. परंतु अभ्यासात तो सदा पहिल्या नंबरावर असे.

त्याचा विद्याभ्यास पूर्ण होत आला तसतशी त्याची महत्वाकांक्षा वाढत गेली आणि आचार्यपद संपादन करण्याचा उत्तापीळपणा त्याच्या मनात वाढला. ते पद मिळविण्यासाठी काय वाटेले ते करावे लागले तरी करण्याचा त्याने मनाशी निश्चयच करून टाकला.

विद्याभ्यास पुरा करून इतर सहपाठी आपापल्या घरी निघून गेले. परंतु राजखेडार देशाडवास निघाला. त्याच्या मनात इतर विद्या शिकून आपली योग्यता वाढविण्याची नीत इच्छा उत्पन्न झाली. त्याप्रमाणे बरेच दिवस हिंडत राहून विद्वानांच्या संगतीत राहिल्यावर

त्याला मो जाडा विद्वान झाल्याची खात्री पटली आणि राजदरबारात हिडून ना शास्त्रार्थ करू लागला त्याने खोर विद्वानांचा पराभव करून नारदलौकिक मिळविला

आपण आचार्यपद मिळविण्यास योग्य झालो आहो असे वाटल्यावर तो काशीच्या राजाच्या दरबारात आला आणि राजाला भेटून त्याने दरबारी पंडितांना शास्त्रार्थ करण्यास आव्हान केले

राजाने आपल्या दरबारातील विद्वानांची शास्त्रार्थ करण्यास त्याला परवानगी देऊन दरबार बोलाविला दरबारात त्याने सर्व खोर पंडितांना जिंकले. त्याचा गर्व कळ-

म्हणाला-“महाराज! माझ्या विद्वत्तेची खात्री आपणास पटली असेल तेव्हा विद्यापीठाचे आचार्यपद मला देण्याची कृपा करावी”

राजाने निगमशर्मांना बोलाविले आणि राजशंखराने प्रगट केलेली इच्छा त्यांना कळविली निगमशर्मा राजशंखराला म्हणाले-“बाळ! तू सर्व दरबारी पंडितांना जिंकून आचार्यपद मिळाने म्हणून इच्छा दर्शविली आहेस हे ऐकून मला आनंद होत आहे परंतु मी तुझ्या वाटवर वाडवा उभा आहे. तू शास्त्रार्थ करून माझा काटा दूर कर आणि हे आचार्यपद मुणोभित कर”

दुसऱ्या दिवशी दरबारात निगमशर्मा आणि राजशंखर शोषामध्ये शास्त्रार्थ होण्याचे ठरले. सुरवातीला राजशंखर शास्त्रार्थात जिकणार असेच मर्मांना वाटले परंतु हळू हळू राजशंखरची तेजस्विता फिककी पडू लागली. शेवटी निगमशर्माने विचारलेल्या प्रश्नांची उत्तरे देणं त्याला अशक्य वाटू लागले दरबारी विद्वानांनी व राजाने निगमशर्मांचे अभिनंदन केले राजशंखरची मान खाली झाली याच दरबारात त्याने अजिंक्यपद मिळविले होते. परंतु निगमशर्मांसमोर त्याला हार

निघून गेली

नंतर तो सरळ हिमालय पर्वतास भ्रमण करीत एका एकांत स्थानी सरस्वतीची आराधना करू लागला देवीने त्याला सकल विद्या व ज्ञान देऊन ‘यशस्वी हो असा आशीर्वाद दिला

त्यानंतर राजशंखरच्या स्वभावात अगदी निराळ्या प्रकारचा बदल झाला. तो सरळ काशीला आला आणि निगम शर्मांचे पाय धरून त्यांची क्षमा मागित म्हणाला-‘आचार्य! मी केवळ वज्ञानाने आपली बरेचरी करण्यात निघालो होतो आतां माझे डोळे उघडले आहेत मला क्षमा करावी. फुलां फळांच्या भाराने झाड जशी लवतात तसे विद्वानां नष्ट असावे, हा ज्ञानबोध मला आतां झाला आहे

बाळा राजशंखर! महत्वाकांक्षा असल्याशिवाय मनुष्य उत्तरी करू शकत

नाही तू विद्याध्ययन करीत असताना आचार्यपद मिळविण्याची महत्वाकांक्षा मनात बाळगलीत म्हणूनच तू विद्वान झालास. महत्वाकांक्षा असावी परंतु अहंकार असू नये तो विवेचा नाश करतो विद्या आणि विनय एकत्र निवास करू लागलं म्हणजेच सारे यश लाभते”

दुसऱ्या दिवशी निगमशर्मा राजशंखराला घेऊन राजाच्या दर्बानास गेले आणि म्हणाले-“महाराज! आतां आर्चक्यकाळी आपली सेवा करणं मला जड जाईल की काय असे वाटू लागलं आहे वानप्रस्थाश्रमात प्रवेश करावा म्हणतो महाराजांची अनुज्ञा घ्यायला जालो आहे. परंतु आचार्यपद रिकामे राहणार नाही त्या पदसह सर्व प्रकारे राजशंखर योग्य आहे त्याला ते पद देण्यात यावे”

राजाने निगमशर्मांची विनंती मान्य करून राजशंखराला आचार्यपदावर नेमले

चतुर सोमनाथ

सप्तगंडचा राजकुमार स्वर्णकुमार हा राजोद्यानात हिक्त झेळत असता त्याला भोंवरा चावला. राजारणीला फार उशिरां मुलगा झाला होता. म्हणून स्वर्णकुमार लाडात वाढला होता त्या वेळी राजकुमाराचे बंध फक्त आठ वर्षांचे होते क्षणभरदेखील तो डाळ्यावाड झाला तर आईवडिलांना चैन पडत नसे. त्या दिवशी राजकुमार राजोद्यानात खळायला गेला होता, तेव्हा काळा भोंवरा त्याला चावला. भोंवरा चावला होता त्या जागी कळा घेत होत्या म्हणून मुलगा कळबळून रडत होता नोकर त्याला राजवाड्यात घेऊन गेले दरबारी वैद्यांनी औषधपाणी केले आणि पांढऱ्या वेळाने राजकुमाराला आराम वाढला त्या दिवशी रात्री राणीला एक फार वाईट स्वप्न पडले राणीला एक देव स्वप्नात दिसला म्हणाला—“राणी! तू आपल्या

मुलाबिघयी जास्त सावध राहू त्याला जो भोंवरा चावला तो भोंवरा नाही. त्या रूपात एक शाय मिळालेली दासी आहे तिने जो चावा घेतला आहे तो विषारी आहे. मुलगा दररोज थोडाथोडा क्षणत जाईल पाहिजे तर दररोज वजन करून घ्या एक एक तोळा वजन दररोज कमी होत जाईल

“हे देव! त्याला बांधवायला काही औषध किंवा उपाय असेल तर सांगवा!” राणी म्हणाली.

परंतु त्याचे उत्तर देण्यापूर्वीच देव अंतर्धान पावला. राणी बचकून अंधश्रुतात उठून बसली. तिने राजाला आश्वासन दिले पडलेले स्वप्न वर्णन करून सांगितले

राजा म्हणाला—“राणी! अशा स्वप्नांवर विश्वास ठेवून कसे चालेल? स्वप्न ते स्वप्नच! स्वप्न कधी खरे झाले आहे का विश्वास करून सांग’

दुसऱ्या दिवशी मुलाचे वजन करून पाहिले. स्थानंतर पुन्हा दोन दिवसांनी वजन करून पाहिले वजन दोन तोळे घटले होते त्या दिवसापासून राजकुमाराचे वजन दररोज एकएक तोळा कमी होऊ लागले स्वप्न खरे ठरले. राजा निरुत्तर झाला.

ते फळत्यावर सारा राजवाड्याचे हावर त्यासारखा झाला. दरबारी आणि प्रजा सर्व काळजी करू लागले. राजा व राणी दोघांची तर क्षोभ उडाली. अनेक प्रकारची चिकित्सा करून पाहण्यात आली. अन्ते व दाने झाली तेव्हाला नवस मुळ झाले पूजा आणि अभिषेकांचा संपाद प्रारंभ झाला. परंतु मुलाला थोडादेखील आराम पडला नाही

त्या देशाच्या मध्यवर्ती प्रदेशात एक जंगल होते. त्या जंगलात चंडपाणी नामक एक मांत्रिक रहात असे तो भूतपिशाच बाघा दूर करतो अशी प्रसिद्धी होती राजद्रुतांनी जाऊन त्याला राजकुमाराच्या आजाराचे कारण सांगितले व इलाज करायला राजाच्या दतीने विनंती केली त्याला राजवाड्यात आणण्यासाठी विशेष व्यवस्था करण्यात आली

चंडपाणीने तो अनिवारी मध्यरात्री येऊ झाले असे सांगून पाठविणे त्याने कसाही

निरोप कळविला की, एक हजार लोकांना पंचपक्वान्नाची मेजवानी देण्याची तयारी ठरव्यात याची त्यावेळी राजधानीत शुक-शुकाट असावा एकाही नागरिकाने घरा बाहेर येऊ नये किंवा कोणी घरात दिवा लावू नये

ठरल्या वेळी चंडपाणी एका पालखीत बसून वाला ती पालखी घेऊन सहा अस्थिरपंजर देह असलेले लोक घेत होते. पालखीमासून शेकडो अस्थिरपंजरवत् देह असलेले पायी येत होते राजवाड्याच्या पटांगणात त्यांना रात्री पंचपक्वान्नाची मेजवानी देण्यात आली सर्वांनी पोटे भरून खाऊन घेतले आणि उजाडेपर्यंत बानंदाने

नेथंच नाचन खेळत राहले उजाडण्याच्या सुमारास रिकामी पालखी चंजन परत निघून गेलं

त्यानंतर चंडपाणीन राजवाड्यात प्रवेश करून विचारलं—“महापंज कोठे आहेत? मी आला आहे असे त्यांना कळवा!”

राजाने परिबारासह सामोरा होऊन चंडपाणीचा यथाप्रकारे स्वागत सत्कार केला आणि म्हणाला—‘मी आपल्याच स्वागतासाठी प्रतीक्षा करीत होतो महात्मन यावे आत यावे!’

“कुठ्ठा मुलगा कोठ आहे” पट्टिन्यान मी त्याला पाहणार सवामणार आहे चंडपाणी म्हणाला

40 / 61

चंडपाणीला राजकुमाराच्या खाली

नेण्याम आले चंडपाणी तशील हुवेचा वास घेतल्यासारखे करून म्हणाला—“मला वाटलं होतं तेच खरे निघाल तर त्या राजसिंहासनास राजकुमाराच्या वरिष्ठान प्रवेश केला आहे. परंतु मी तिला तसा सोडणार नाही मी भारण होम करणार आहे” नंतर राजाकडे वळून म्हणाला—“तुम्ही त्या पिशाचिनीची कसा ऐकली पाहिजे एका सांगतो”

चंडपाणी गोष्ट सांगू लागला—“प्राचीन काळी सिद्धवनात एक राक्षसीण रहस्य असे तिला होती नावाची मुलगी होती त्यावेळी मी त्या जंगलात समाधिसव होतो. हीतीन माझी समाधी भंग करण्याचा यत्न केला मी तिला कितीदा तरी स्वतःचा वचाव करायला सांगितले परंतु तिने माझी पर्वा केली नाही आणि माझी समाधी भंग करण्याचा प्रयत्न चालू ठेवला म्हणून मी तिला शाप देऊन मानवाचे डोकं असलेली म्हस केले तरीदेखील तिने माघार घेतली नाही तेव्हा मला जास्तच रग आला व मी तिला काळा भोवरा कपडे या वेशात पळवून जावळं तिचा दुष्टपणा अद्याप कधी झालेला दिसत नाही तिन राजकुमाराला वास घायला सुरुवात केली आहे मी तिच्या शापमूक करून पुढे कोणाला त्रास न देण्याइतले ताकीद करून निराप

रासा औषध काय आहे हे विचारत

असे सांगून चंडपाणीन होमानी पेटविल आणि त्यांत अनेक सुगंधी द्रव्ये घालायला सुरुवात केली घुरावे लोट मायला घुरवान झाली नंतर त्यानं एक भय म्हटला तेव्हा घुराचा एक सांव होमातून वर थळन उभा राहला त्यातून एन काळा भोवरा उडत वर आला

चंडपाणीन त्याला विचारलं—“काय म ए, कैबाशिणी! अजून तू आपली कुप्ट बुद्धी सोडलेली दिसत नाहीस? तू या राजकुमारास चावलीस होय की नाही?”

भोवरा माणसासारख्या आवाजात म्हणाला—“महात्मन्! क्षमा करा! मी,

आपण येऊन माझा उद्धार कराल या हेतून या राजकुमाराला चावले आपले दर्शन घडले आता मी त्याला औषध काय न सांगते अग्निगुल्म वृक्षाच्या पाल्याचा रस एक खास असून वररोज वाला प्यायला बावा या मुलाची प्रकृती पहिल्या सारखी होईल मुलाचा तब्येत सुधारल्या नर मला आपले पूर्ण रूप देण्याची कृपा करावी”

“मुलाची प्रकृती पहिल्यासारखी चांगली सुधारल्यावर मी तुला शापमुक्त करीन” चंडपाणी म्हणाला. त्यानंतर भोवरा चंडपाणीच्या पायावर येऊन क्षणभर बसला आणि नंतर तेव्हा दूर कोठतरी उडत निघून गेला

चंडपाणीने दरबारी बेखाना बोलावत विचारले- 'तुम्हाला अग्निगुलम वृक्ष माहीत आहे ना?'

"महात्मन् आम्हांला माहीत आहे. आमच्या कहील डोंगराळ प्रदेशात तो मिळतो.' वैद्य म्हणाले

ठीक! तरमग भोंवऱ्याने सांगितल्या- प्रमाणे राजकुमाराचा इलाज करावा. ती लवकरच बरा होईल, असा मी आशीर्वाद देतो. आतां मला कधी त्रास देण्यास येऊ नका" असे सांगून चंडपाणी सर्व पहात असता अवधनि पावला

अग्निगुलम वृक्षाचा रस काढून काढून त्या गलासत राजकुमाराला पाजण्यासाठी राज

म्हणाले-"हे औषध प्यावे आपला बाजार चांगला बरा होईल"

गलासतला रस शार्दसारखा काळा होता तो पाहून राजकुमार तोंड बांदून कसेत म्हणाले-"माझ्या डोळ्यासमोरून तो दूर प्रेरून जा मी नाही पिणार तो आणि तो पुन्हा कधी अरणूच नका"

राजकुमाराला काळा रंग मूळीच आवडत नसे 'राजा व राणी दोघांनी अनेक प्रकारे त्याची समजूत घालून पाहिली. परंतु त्याने तिकडे वृक्षक केळ. कोशाळ कळले नाही की राजकुमाराला ते औषध कसे पाजायचे काहीतरी दुसरे त्रय घालून औषधाचा रंग बदलावा म्हणावे तर औषधाचा गुण कमी होईल की काय ही भीती होती

अशा तऱ्हेने दोन दिवस गेले स्वाने वजन आणसी दोन होळे घटले. दोन्ही दिवस दरबारात चर्चा होत राहली की राजकुमाराला ते औषध कसे पाजायचे तिसऱ्या दिवशी दरबारी जादुगार सोमनाथ म्हणाला-"महाराज! मला एकां तशी देण्याची कृपा करावी"

"यात तुम्ही जादू काय कामाची?" राजाने विचारले.

"महाराज! प्रयत्न करून पाहण्यात काही हरकत आहे का?" सोमनाथने विचारले

तुम्हाला मास सायला आलो आहे, असे का वाटते तुम्हाला? अहो, मी जादूच दाखवायला आलो आहे" सोमनाथ म्हणाला

"ठीक, मी आतांच इयत्त सुरू करतो" सोमनाथ म्हणाला

स्वर्णकुमाराला जादुगार फार आवडे कारण तो निरनिराळ्या अद्भुत गोष्टी करून दाखवी परंतु सोमनाथलावरील कात्रेच्या गलासत काळा रस घेऊन येत असलेला पाहून स्वर्णकुमार म्हणाला-"सोमनाथ! तूदेखील तेच औषध आपलंस वाटते? तू ते बाहेर फेकून दे, माझ्यावर तुझे उपकार होतील. यापेक्षां मू एखादी जादू करून कां दाखवीत नाहीस?"

राजकुमार! मी तुम्हांला मास सायला आलो आहे, असे का वाटते तुम्हाला? अहो, मी जादूच दाखवायला आलो आहे" सोमनाथ म्हणाला

"ही सर्व लबाडी आहे, तुम्ही सर्व मिळून काहीतरी कट केलला दिसतो आहे. वाटेक ते करून ते काळे औषध माझ्या गळ्याखाली उतरवायसाठी ही सटपट आहे" राजकुमार असे म्हणत रडू लागला.

राजकुमार! तुम्ही गैरसमजूत करून घेता बाबा! अहो तुम्ही समजलास तशी ही शाई नाही मी हे आताच दाखवून देतो. तुम्ही पहा गलास!" असे सांगून सोमनाथाने गलास उंच धरून खिशातून एक काळा रंगाल काढला आणि गलासावर

टाकला. कोणता तरी मंत्र म्हणत काचेचा ग्लास बाहेरून त्या काळ्या ग्लासाला पुसला. त्यानंतर इमाल काढून पुन्हा खिशात ठेवून दिला. राजकुमाराने चकित होऊन डोळे बटारून पाहिले. ग्लासात शार्द नव्हती. सर्व शार्द मिठाईसारखी झालेली होती. सोमनाथने ती मिठाई काढून राजकुमाराला खायला दिली. राजकुमाराने ती चाखून पाहिली.

“पाहिलेत राजकुमार! औषध काळे दिसले म्हणून तुम्हाला वाटले होते. तसे गोंड फिरविण्यासारखे त्यास काही जसेलच अशी समजूत करून घेणे बरोबर नाही. मला वाटते ते औषध गोंडच असणार, असे समजून का पिऊन पहात नाही?” सोमनाथने विचारले.

राजकुमार आपली नाखुषी दर्शवीत म्हणाला—“पिईन! पण तू आपल्या हाताने आपणून देत गेलास तर!”

दुसऱ्या दिवशी सोमनाथने ते फाळे औषध प्यायला दिले. राजकुमार आनंदाने

औषधाचा गूण पडला. राजाने सोमनाथचा सत्कार करून त्याला राजकीय पोशाख दिला व एक मोठे इनामेखील दिले. सोमनाथ घरी गेल्यावर त्याचा तो राजकीय पोशाख व इनाम पाहून बायकोने त्याला विचारले—“ही जादू काय केलीत हो?”

“मी कांचेच्या ग्लासाला बाहेरून दिव्याचे काजळ लावून त्याच्या काठालगतच्या एक इंच भागाचे काजळ पुसून टाकले. त्यानंतर अर्धा ग्लास भरून गोंड मिठाई घातली. ज्या जागचे काजळ पुसल होते तेथे ग्लास चकून राजकुमाराला बाखबिला. काजळामुळे ग्लासात शार्द भरली आहे असे भासले. ग्लासावर काळा इमाल टाकून मी त्याने ग्लास पुसून काढला. ग्लास काळा होता, म्हणून काजळ लागलेले दिसले नाही. झाले, कळले का नाही?” ते ऐकून नवराजाचको हसला.

माधवचे चातुर्य

रंगपूर गांधी चोरांचा सुळगुळट पाडला. एकही चोर चोरांच्या बासातून सुटले नाही. शेवटी राजाने स्वतः लस घालून चोरांना पकडविले. चोर कैदेत पडले.

गावकऱ्यांना पुढे काही विवशनी नव्हते की प्रत्येक घरात गावकऱ्यांनी चोरी केली होती, परंतु माधवच्या घरात चोरी केली नव्हती. त्यांना त्या गोष्टीचे आश्चर्य वाटले. त्यांनी त्याला त्या गोष्टीचे कारण विचारले—“काय रे माधव! तू असे काय रे केलेस? चोर तुझ्या घराच्या बाजूला सुटा काहीत, हे कसे काय पडले?”

तेव्हा माधव चोराने हसून म्हणाला—“काही नाही हो! तुम्ही सर्व खिडक्या व दारे बातून कधी लावून बंद करून होपला. मी सर्व दारे सताच उघडो ठाकून होपत होतो. परंतु त्यामुळे चोरांना बंका शटमी की भात कोक लागे आहेत आणि कोणी चोर माझ्या घराकडे फिरकावेखीन नाही.”

गावकरी चकित होऊन त्याच्याकडे पाहू लागले.

परदेशी व्यापारी

एका गांठी जंबुनाथ नावाचा थक मनुष्य एका व्यापाऱ्याच्या, पेठेवर विवाण म्हणून काम करीत असे त्याच्या मालकाचा त्याच्यावर पूर्ण विश्वास होता जंबुनाथ हुशार होता व चांगला अनुभवी पण होता. त्याहून जास्त विशेष म्हणजे त्याचा प्रामाणिकपण आपण ज्याचे मीठ खातो त्याच्या मिठाला जातलं पाहिजे, अशी एक मायना सदा त्याच्या हृदयात बसत असे भाळकाला जेवढा लाभ होईल तेवढा करून देण्याचा तो प्रामाणिकपणाने प्रयत्न करी ज्या पेठेत स्वस्तात स्वस्त माल मिळे त्या पेठेतून विकत घेऊन तो ज्या पेठेत जास्त किंमत मिळ त्या पेठेत विकण्याची अटपट करी. अशा तऱ्हेने त्याने आपल्या मालकाचा व्यापार वाढवायला खूप मेहनत केली.

पुढे काही वर्षांनी त्याचा वृद्ध मालक परळीकी गेल्यावर त्याचा मुलगा सोमगुप्त

मालक झाला. जंबुनाथाने त्याची सेवा-वेष्टील इमाने इतकारे केली परंतु सोमगुप्त स्वभावाने थोडा संशयी आणि चिक्क होता त्याने खर्च कमी करून जास्त फायदा मिळविण्यासाठी नोकरांचे पगार कमी केले आणि त्यांच्याकडून जास्त कामे करवून घेऊ लागला. जंबुनाथाचा पगार देखील कमी करण्यात आला त्याने चूक केली असो किंवा नसो, सोमगुप्त त्याला तांडाला रई ते बोले. त्याला वाटे कडक-पणाने कामे करवून घेणे जास्त सोपे आहे परंतु जंबुनाथ वृद्ध मालकाची जाठवण करून सर्व अपमान सहन करी

जंबुनाथने दाखविलेले कसब सोमगुप्ताला माहीत नव्हते असे नाही परंतु त्याला त्या संशयी घुस्तीमुळे वाटे की जंबुनाथने बरेच पैसे मिळवून दिले असावेत एकदा त्याने क्षुल्लक कारणावरून जंबु

नाथ वारून कोणाशी तरी विकत आणि त्याची किंमत उचलली ती रक्कम तीन दिवसात दुकानात जमा केली नाही तर त्याच्यावर फियाद करण्यात येईल, अशी प्रमकीही त्याला देण्यात आले.

जंबुनाथाला बाईट वाटले मालकाची खबरदारी व्हायला त्याच्या हातून अशी कोणती मोठी चूक घडली हेच त्याला कळना. परंतु त्याने सर्व अपमान सहन केला आणि घरी बसून राहिला

त्या तीन दिवसांच्या अवधीत सोमगुप्त-कडे एक परदेशी व्यापारी आला आणि म्हणाला-“मी समुद्रापलीकडच्या देशाचा व्यापारी आहे, आपल्याकडे माल विकत

घ्यायला आलो आहे. माझ्या देशालायक जो माल असेल तो मी विकत घेईन व त्याची किंमत सोन्याच्या रूपात आपण मागाल ती देईन’

सोमगुप्तला परमानंद झाला. सामान्य व्यापार असता तर तो त्याने जंबुनाथावर टाकला असता परंतु या व्यापारात फायदाच फायदा आहे, असे सोमगुप्तला वाटले

त्याच दिवशी रात्री त्या व्यापाऱ्याने माल विकत घेतला आणि सोन्याचे तुकडे मोजून पिशवीत घाळून दिले. परदेशी व्यापारी माल घळून निघून गेल्यावर सोमगुप्तला रात्री छान छान स्वप्न पडले

परंतु उजाडल्यावर शोप मोबताच त्याच्या मनात एक शंका अरली, त्या

परदेशी व्यापाऱ्याने दिलेले सोने खरे सोने होते की खोटे? खोटे असले तर बुडले ती लका दूर व्हावी म्हणून सोमगुप्त सोन्याचा एक तुकडा घेऊन सोनारकडे गेला. सोनाराने हातात घेतल्याबरोबर खरे सोने नसल्याचे सांगितले कारण पितळ आणि सोने वजनावरून हातात घेतल्याबरोबर कळते. तरी त्याने ते कसून पाहिले व पितळाच्या तुकड्यावर सोन्याचा मूलमूमा असल्याचे सांगितले सोमगुप्त ते ऐकून जागच्या जागी बेभुद होऊन पडला.

खरोखरी परदेशी व्यापाराचे सोंग करून जंबुनाथाचा मुलगाच सोमगुप्तकडे आला होता बापाला त्याच्या मालकाने असे वागवले होते त्याचा मुलाचा काद राग आला होता. त्याचा चांगली वट्टल त्याला घडावी म्हणून त्याने बापाला कळविल्या- शिवाय हा घाट घातला होता घरी परत आल्यावर त्याने जंबुनाथाला सर्व सोमून टाकले. जंबुनाथाला ती गोष्ट आवडली नाही व तो मुलाला खूप रागावला.

परदेशी व्यापाराचे सोंग करून जंबुनाथाचा मुलगाच सोमगुप्तकडे आला होता बापाला त्याच्या मालकाने असे वागवले होते त्याचा मुलाचा काद राग आला होता. त्याचा चांगली वट्टल त्याला घडावी म्हणून त्याने बापाला कळविल्या- शिवाय हा घाट घातला होता घरी परत आल्यावर त्याने जंबुनाथाला सर्व सोमून टाकले. जंबुनाथाला ती गोष्ट आवडली नाही व तो मुलाला खूप रागावला.

परंतु जंबुनाथाने त्याला काहीच उत्तर दिले नाही आणि आल्याच्या बरेच मुलाचे फसवून आणलेला सर्व माल घेऊन त्याच्या घरी गेला मालक कपळाळा हात धरून बसला होता. परंतु सर्व माल परत आलेला पाहून त्याला आनंद झाला. जंबुनाथाने मुलाच्या चुकीबद्दल त्याची माफी मागितली. सोमगुप्त म्हणाला—“जंबुनाथ! मी तुम्हाला खोळखले नव्हते! पैसाचा मज भाड्या खेळधावर नव्हता होता तुमच्यामुळेच आमच्या पेडीची भरभराट झाली होती तुमच्या- शिवाय आमच्या व्यापार चालणे शक्य नाही यापुढे तुम्हीच सर्व व्यापार पहा, मी चुकूनसुद्धा अधिकार गाजविण्याचा प्रयत्न करणार नाही.

पोटासाठी

एका गावी लखुजी नावाचा एक कोतकरी रहात असे त्याने मंदीरे पाळली होती. ती किती त्याने पुष्कळ पैसे मिळविले होते. त्याने एकदा आपल्या मळघात विहीर खणण्याचे ठरविले बरेच दिवस विहीर खणून मोठा मळा करण्याचा विचार मनात राहून गेला होता परंतु आता आपल्या विचाराला मूर्तरूप देण्याचे स्थान ठरविले

परंतु त्याच वेळी देशात दुष्काळाने हाहाकार उठवून दिला. अन्नास इशेत लोक बापायली गोवे सोडून काम मिळे तेथे जाऊ लागले. लखुजीने विचार केला, स्वस्तात मजूर मिळतील तेव्हा विहीर खणून घ्यावी

तो विचार मनात घेताच त्याने वग- रांमा बोलावून विहीर खणायला सांगितले त्यांनी मजुरीपण आस्त मागितली नाही त्यांनी खूप उत्साहाने काम सुरू केले आणि

सोन विवरात बहाबारा फुटामर लखण्याचे काम सपले. परंतु खटक लागला

लखुजीला बापले पैसे फुकट गेल्याबद्दल काद वाईट वाटले बहारांनामुद्दां पोटासाठी मिळणारी मजुरी जाते की काय अशी भीती वाटली. एकदोन महिन्यांतरी मजुरी मिळाली तर पोट भरणार. माही तर डपाशी मरावे लागेल

त्यांना वाटले तसेच झाले. लखुजीने- विहीर खणण्याचे काम थांबविले. परंतु बहारांचा नायक हुशार होता. लखुजीला म्हणाला—“मालक! हा खटक पितळून बर पाशी येईल. खडक काय पातळ बर आहे खाली खूप पाणी आहे. काम बंद केल्याने आपलेच चुकसान होईल.” परंतु लखुजी काही उत्तर दिल्याशिवाय घरी निघून गेले बहारांच्या नायकाला रात्री श्राप आली नाही. त्याने आपल्या तपे चाखीघातला

जागे केलें व म्हणाला-“सित्र हो! नदी तळावात जंय पाणी असेल तेथून आपण या विहिरीच्या वशात ओला पोटासाठी हे करावेच लागणार, सुटका नाही. ही लबाडीच आहे परंतु नाइलाज’

आपल्या नायकाच्या सूचनेप्रमाणें सर्व मजूर विहिरीच्या खळ्यात पाणी ओतून निवून बेल तळाळा खडक होंता म्हणून पाणी झिरपून गेले नाही

लखुजी स्वयंप्रमाणें शेतावर गेला आणि विहिरीत अंगाचे पैसे टाकल्याचे दुःख करीत विहीर पहायला गला त्याला विहिरीत पाणी दिसले आणि बडारांच्या नायकानें सांगितलेली गोष्ट आठवली तो धाकतच वडार उतरले होते तेथे गेला आणि नायकाच्या म्हणाला-“तुमं म्हणजेच खर झाला बाबा! विहिरीला पाणी लावले खडक वितळला सर्व या कामाला, वहा फूट खोल पाणी होईल तो लणलें पाहिजे.

“नाही मालक! याम्ही कुसरीकड काम पाहू लागलां आहो आपण नाही

पडले तेंच वयभर काम मिळणार आहे’ नायकानें यत्नावणी केली

‘तें काही नाही रे! हे काम तुम्हांच पुरे केले पाहिजे मी नाही दुसऱ्या कोणाकडे जाणार!’ लखुजी म्हणाला

“तर मग मजुरीचे पैसे आगाऊ दिले पाहिजेत, मालक! नाहीतर माझ साथी माझे ऐकणार नाहीत. बापले काम व्हायला पाहिजे असेल खर हाच एक मार्ग आहे” नायक म्हणाला

आणखी सहाफूट खणण्याची मजुरी आगाऊ घेऊन नायकानें मजुरांना कामाला प्रोत्साहन दिले मजुरांना सहा फूट खडक खोदला वण पाण्याचे साज नाही. जे पाणी ओतले ते वपसून काढावे लागले होते. खडक संपेचना. नायकाने विरास होऊन लखुजीला म्हटले-“नविवानच पाठ फिरविली तेथे माणूस काय करणार?”

आणि हे सर्व त्याला पोटासाठी बोकावे आणि करावे लागले

महाभारत युद्धाला आस्त जास्त जोर

चहू लागला अर्जुनाला त्याचा मुलगा इरावत याला कौरवशी भिलाल्याचे वृत्त माहीत नव्हते. तो कौरव वीरांचा संहार करण्यात मग्न होता त्या बाजूने भीष्माचार्य पांडव सैन्याचा धुव्वा उडविण्याच्या प्रयत्नात होते. भीम धृष्टद्युम्न, सात्यकी आपापला पराक्रम गाजवीत होते. त्या मर्वांचे बरोबरी करण्यासाठी द्रोणाचार्य आपल्या शौर्याची शिकस्त करत होते

इरावत धरावासी शाक्याचे दुस्रे ऐकून भीमाचा मुलगा घटोत्कच विजेसारखे चमत्कारं एक हल घेऊन आणि राक्षस सैन्य बरोबर घेऊन कौरव सैन्यावर नुटून पडला कौरवांच्या सैन्याची गालण उडाली

ते पाहून दुर्योधन स्वतः युद्ध करण्यास सिद्ध झाला. त्याच्या पाठोपाठ वनवेशाचा राजा दहा हजार हस्तींचे सैन्य घेऊन आला ते पाहून घटोत्कच चक्काळून झाला राक्षस सैन्यासह गजसैन्यावर चालून येऊन गज सैन्याचा संहार करू लागला गजसैन्याची पीछेहाट चाललेली पाहून दुर्योधनाचा क्रोध जास्त वाढला. त्याने राक्षस सैन्याचा वध करण्यासाठी शिकास्तीचे प्रयत्न सुरू केले. तेव्हा घटोत्कचने स्वतः दुर्योधनाशी द्वंद्वयुद्ध करण्याचे ठरविले

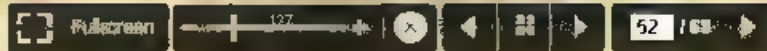
त्या द्वंद्वयुद्धात घटोत्कच बराच जखमी झाला. त्याच्या डांगरासारख्या जख्य देहावरून रक्ताचे ओहोळ वाहू लागले. तेव्हा त्याने एक भयंकर शक्ती हवात

घेऊन ती दुर्योधनावर फेंकली परंतु ऐत वेळी बगदेशाच्या राजाने आपल्या हत्तीला दुर्योधनाच्या रथासमोर आडवा उभा केला त्यामुळे तो प्रदोषान्त हत्ती सत्काळ जमिनी वर आदळून लोळू लागला सधे साधून बगदेशाच्या राजाने तेथून पाय काढला

घटोत्कचाचा वराक्रम पाहून भीष्म द्रोणाचार्यांना म्हणाला - 'दुर्योधनावर फार मोठे संकट आल्यासारखे दिसत आहे घटोत्कचाचा वध करण कोणाला शक्य होईलसे वाटत नाही म्हणून सर्वांनी दुर्योधनाच्या रक्षणासाठी धावले पाहिजे'

ते ऐकून द्रोण मोघदत्त जातृव संघत कृपाचार्य श्रीरधवा, शल्य बृहद्वल

इत्यादी अनेक महारथी आपापले रथ घेऊन दुर्योधनाच्या मदतीला धावले त्यांनी, घटोत्कचासमोरून दुर्योधनाला पाठ फिरवून पळत असलेला पाहिले त्यांनी घटोत्कचाला जडविल आणि दुर्योधनाचे रक्षण केले त्या युद्धात घटोत्कचाने शत्रुसैन्याच्या अनेक वीरांना ठार केले. पांडवांकडील वीर घटोत्कचाच्या मदतीला धावले कौरव सैन्यातील वीरांची कायबे भग जाली अखंड वीर शायळ होऊन लोळू लागले आणि अनेकांचे सारथी ठार झाले तेव्हा कौरव वीरांची फीसहाट सुरू झाली

तरी घटोत्कच यांचला नाही पुन्हा तो दुर्योधनावर चालून गेला. तेव्हा कौरव वीर पुन्हा परतले परंतु घटोत्कचाचा वीर शोकादेखील खचला नाही तो एकदा सर्वांची युद्ध करीत राहला

युधिष्ठिराला जेव्हा ही गोष्ट कळली तेव्हा भीमाला बोलेलून तो म्हणाला - 'भीमा! तुझा मुठगा फार मोठा पराक्रम गाजवीत आहे भीष्माचार्य पांचालाचे निर्मूलन करण्याच्या प्रयत्नात अगत त्यांच्या रक्षणार्थ अजून गुंतलेला आहे'

ते ऐकून भीमाने विचार केला की अर्जुनाच्या मदतीला जाण्यापेक्षा घटोत्कचाच्या मदतीलाच जाण जास्त आवश्यक

येऊन पांचाला त्याच्या वीरांवर अभिमन्यू उग्रपांडव, नील, सत्यधृती, सौचिरी, श्रेणीमत, वसुसास इत्यादी वीरदेखील निघाले दोन्ही बाजूंच्या वीरांचे परस्परशी भयंकर युद्ध झाले त्या युद्धात पांडवांचाच जय होणार हे स्पष्ट दिसत होते

तेव्हा दुर्योधनाने चिडू जाऊन भीमावर हल्ला केला. त्या युद्धात भीम वेचुद्ध होऊन रधात पडला. इतक्यांत घटोत्कच अभिमन्यू इत्यादी पांडव वीरांनी येऊन दुर्योधनाला घेरले. दुर्योधनावर आलेले संकट पाहून द्रोणाचार्य काही कौरव वीरांना घेऊन त्याच्या मदतीला धावले या वेळच्या युद्धात घटोत्कचाने आपली राक्षसी माया पमचवून शत्रूला आश्चर्य चकित करून सोडले घटोत्कचाच्या हल्लासमोर कौरव सैन्याची पांगापांग होऊ लागली.

स्रात्रेळी दुर्योधन भीष्माचार्याकडे धावला व म्हणाला - 'आजोवा! पांडवांचा विश्वास जसा कृष्णावर आहे तसाच विश्वास आपणावर टाकून आम्ही हे युद्ध भाराविले होते. घटोत्कच व भीम वीरांनी मिळून मला खाली पहायला लावले काय वाटेले ते करून या राक्षसाचा कांटा दूर करा'

तेव्हा भीष्माचार्य दुर्योधनाला म्हणाले - 'जावा रे! तू यधिष्ठिर किंवा भीम किंवा

नकुल व सहदेव यांपैकी कोणाशी युद्ध करीत रहा. एका राजाने दुसऱ्या राजाशी युद्ध करावे राक्षसाशी युद्ध करण्यास आम्ही सर्व आहोच त्याच्याशी युद्धाला तू भगदनाला पाठव तो इद्रामारला शूर आहे" नंतर भीष्माचार्य भगदत्ताला म्हणाले - 'तू वनंक राक्षसांशी युद्ध केले आहेस म्हणून तूच घटोत्कचाशी युद्ध करावे, हे योग्य होईल'

भीष्माचार्यांची आज्ञा होताच भगदत्त सुप्रतीक नावाच्या जापल्या एका भक्कर हत्तीवर बसला निघाला भगदत्ताने सुप्रतीकला भीष्माच्या रथाकडे बळविले ते पाहून कैकेय, उग्रपांडव, अभिमन्यू

दृष्टार्थ राजा क्षत्रदेव, चंद्रिज राजा धिक्कैतू इत्यादिकांनी त्या हत्तीवर झाणांचा मारा मुरू केला परंतु सप्रतीक त्या हल्लाबाबी पर्वी केसाशिवाय पांडव सैन्याला तुडवीत किंवा सोंडेत घेऊन दू केकीत पुढे निवाला. ते पाहून घटोत्कचाचे अगदतावर हल्ला केला. अगदताचे भीमाच्या सारख्याला जखमी केले तो बेशुद्ध होऊन रथात पडला. स्तब्धतात अर्जुन व भीम घटोत्कचाच्या जवळ आले. अगदत पांडव वीरांना खालूला शारीत सरळ मुक्किल्लि होता तेच आला आणि त्याच्याशी त्याने युद्ध सुरू केले

त्याच वेळी इरावताच्या बरणाची गोष्ट भीमापुत्रांना कळली. अर्जुन युद्धोत्साहाने

कीरव सैन्याच्या मध्यभागी घेऊन चल अर्जुन कीरव सैन्याच्या मध्यभागी पोचताच वीर युद्धाला प्रारंभ झाला त्या लढाईत भीमाने व्युद्धोत्क, कुंडवी, अना-घुष्टी, कुंडवी, वैराट, दीर्घनेत्र दीर्घबाहु, सुबाहु आणि कनकध्वज नावांच्या वीरांना आणि धृतराष्ट्राच्या मुखांना ठार केले भीम वध करीत असता द्रोणाचार्यांनी त्याच्यावर शरवृष्टी केली परंतु ते त्याला अडवू शकले नाहीत इतक्यात संध्याकाळचा काळोख सर्वत्र पसरला आणि दोन्ही बाजूचे योद्धे आपापल्या शिबिरात तिघून गेले

त्यानंतर दुर्योधन, शकुनी व दुःशासन यांनी कर्णाचा संस्कार घेतला. दुर्योधन कर्णाचा म्हणाला—“कां कोणास डाऊक भीष्म, द्रोण आणि शल्य यांच्या सारख्या धोर वीरासमोरही पांडवांनी माघार घेतली नाही उलट त्यांनी आपल्या सैन्याचाच संहार सुरू केला आहे. प्रत्येक दिवशी आपले सैन्य क्षपाटचान कमी होत चालले आहे. आता पांडवांना कसे जिंकायचे हेच मला कळोनासे झाले आहे”

तेव्हा कर्ण म्हणाला—“भीष्माचार्यांनी सस्त्रसैन्यास घेतला तर भी एकटा सोमकामह पांडवांचा वध करीन. भीष्माचार्यांना मला पराक्रम कसा आहे तो कळायला द्या.

म्हणून ते पांडवांचा वध कदापी करणार नाहीत तेव्हा तु भीष्माचार्यांच्या शिबिरात जा तिकडे त्यांनी सस्त्रसैन्यास घेतला तर इकडे पांडवांचा वध झालाच समज.”

त्यानंतर दुर्योधन आपल्या सर्व भावडाना आणि इतर नातेवाईकांना बरोबर घेऊन भीष्माचार्यांच्या शिबिरात गेला आणि म्हणाला—“आजोबा! तुम्ही माझ्यावर रागावला आहां की माझ दुर्दैव आहे. हे मला माहीत नाही परंतु एवढे वाटते की तुम्ही पांडवांचा वचाव कसा होईल याचाच प्रयत्न करीत आहां तसे असेल तर तुम्ही सस्त्रसैन्यास घेऊन कर्णाला सेनापतित्व द्यावे तो पांडवांचा काटा नवकीच नाहीच.”

ते शब्द भीष्माचार्यांच्या काळजाला झोंबले त्यांचे डोळे शकराच्या तिसऱ्या डोळ्यासारखे आग्निवृष्टी करून विलोक असम करतात की काय असे वाटू लागले तरी ते स्वतःला सावरून म्हणाले—“दुर्योधना! माझ्या शौर्य पराक्रमात तुला कोठे उणीव विसून आली? मी शत्रूसैन्याचा जो संहार केला तो काय तू पाहिला नाहीस? अर्जुनाचे शौर्य तुला माहीत नाही का? शंभर तुला दुसऱ्या बांधून घेऊन गेले तेव्हा तुला कोणी सोडवून आणले? त्यावेळी कर्णाचा

पराक्रम कोठे गेला होता? तुझ्या भावडा-बरोबर त्याला पळून कां जावे लागल? उत्तर मोघगुणसमयी एकदचा अर्जुनास सर्वांना पळवून लावले तेव्हा कीरव सैन्याच्या मदतीला तोच झाला ना? तु हे वीर विवा कारण शिकत असले आहेस. आतां तुच आपल्या शत्रूचा समाचार घे. शत्रू हारला तर आम्हांला अपार आनंदच होईल. आतां माझ्या शौर्याची व कर्तव्याची गोष्ट विचारलीस तर मी एवढेच सांगू शकेन की मी शिखंडी सोडून सर्व सोमकाचा आणि पांचालांचा वध करीन, नाही तर देहत्याग करीन. या पलीकडे मी काही करू शकणार नाही मी ज्यां बें युद्ध करीन ते तु पहात

“हा! आतां शिबिरात जाऊन स्वस्थ जाय!”

ते ऐकून दुर्योधनाच्या मनाचे समाधान झाले. दुसऱ्या दिवशी उजाडताच आपल्या मजूच्या सर्व राजांना बोलावून तो म्हणाला—“आज भीष्माचार्य भयंकर युद्ध करणार आहेत.” त्यानंतर दुःशासनाला बोलावून म्हणाला—“आज आपल्याला विजयची साखळी घालणार. आजोबांच्या रक्षणार्थं बकुनीमामा, शल्य, कृपाचार्य, द्रोण आणि विविशती यांच्या मदतीची गरज आहे.”

नवव्या दिवशीचा युद्धाला प्रारंभ झाला. भीष्माचार्यांनी सर्वतोयुद्ध नांवाचा ऋषू

प्रारंभ होताच अभिमन्यूला युद्धोस्ताह बघला. त्याने सर्व कौरव सैन्य आणि संधन, कृपाचार्य, द्रोण, अश्वत्थामा, यांसारख्या और वीरांना विचलित केले. तेव्हा दुर्योधनाने अभिमन्यूशी युद्धाला जलंबस नांवाच्या राक्षसाला पाठविले.

त्या दोघांचे युद्ध लखरोख पाहण्यासारखेच होते. जलंबसाची अभिमन्यूसमोर डाळ शिजली नाही. तेव्हा त्याने राक्षसी भाषा पसरवून युद्धाला गुरवात केली, परंतु त्यांविही त्याला यश मिळाले नाही. शेवटी माघार घेऊन पळून गेला. अभिमन्यू कौरव सैन्याचा संहार करीत युद्धे निघाला.

तेव्हा भीष्माचार्यांनी त्याला बघविले. त्याच वेळी अर्जुनदेखील मुलाच्या मदतीला धावला. भीष्माचार्यांविरोधर अनेक कौरव वीर होते. त्याप्रमाणे अर्जुनाविरोधही अनेक वीर होते. दोघांचे ते युद्ध म्हणजे प्रलयकाळ येऊन ठेवला की काय जसे वाटू लागले.

दुसऱ्या बाजूने अंगदत आणि श्रुतायूने आपल्या वज्रसैन्यासह सीमावर हल्ला केला. सीमाने गदा घेऊन रथातून उडी मारली आणि त्याला घेऊन उभे असलेल्या हत्तीचा आणि त्यांवर बसून आलेल्या वीरांचा

सदर मुल केला. भीमासमोर गजसंख्याची घुलदाण उडाली आणि ते पळून गेले.

त्या दिवशी भीमाने भयंकर युद्ध केले. पांडवांच्या शस्त्रातले सहलासकी सैनिक देखील रणांगणात पडले आणि अनेक सैनिक पळून गेले. इतक्यात सूर्यास्त झाला आणि युद्ध संपल्याने सर्व आणकल्या शिविरात निघून गेले.

आज भीष्माचार्यांचा भीष्मावतार पाहून पांडवदेखील कचरले. युधिष्ठिराच्या मनात विरक्ती उत्पन्न झाली आणि तो कृष्णाजवळ येऊन म्हणाला—“कृष्णा! आतां तूच सांग, आपली हार मानून स्वस्थ बसण्याशिवाय काही उपाय आहे का?”

परंतु कृष्ण त्याच्या मनाचे सांत्वन करीत म्हणाला—“तू इतकी काळजी करीत बसण्यात काही अर्थ आहे का? भीष्माचार्यांचा वध करण्यात अर्जुन असमर्थ ठरला तर भी स्वतः त्यांचा वध करील. भीष्माचार्यांना वीरगती मिळाली तर तुला सोडून विजयश्री कोणाला माळ झाली? तुला

त्याला अशक्य नाही. ते त्याचे कर्तव्य देखील आहे.”

ते ऐकून युधिष्ठिर म्हणाला—“भीष्माचार्य आमचे हितेशी आहेत. आमच्या निरुद्ध युद्ध करीत असले तरी आम्हांला विजय मिळाला, हीच इच्छा मनापासून होत करीत आहेत. तेव्हा त्यांचाच सल्ला आपण घेऊं या. त्यांचा वध कसा होणार हे तेच जास्त चांगले सांगू शकतील. जशा योद्ध्यांचा वध आपल्याला करावा लागला, ही केवढी लज्जास्पद गोष्ट आहे? हा काय क्षत्रिय धर्म झाला? या धर्माचे शालन करण्यात आपण पाय आहे, पुण्याचा लवलेवाही नाही.”

कृष्णाला युधिष्ठिराने योळणे आवडले नाही. तरी म्हणाला—“भीष्माचार्यांचा वध कसा होईल, हे त्यांच्या तोंडूनच आपल्याला कळू शकेल. म्हणून आपण त्यांनाच जाऊन घेऊं या.”

मित्रश्रेष्ठ

[७]

कोट्याच्या बायकोची सर्व लबाडी देव-समर्पित स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिली होती. त्याने सहज विचार केला—‘स्त्रियांची जात किती धूर्त असते! त्यांच्या हुशारी-समोर बृहस्पती आणि शुक्राचार्यांनादेखील मान झाली करावी लागेल!’

तिकडे न्हावीण आपले कापलेले नाक हातात घेऊन घरी पोचली आणि आपल्या नाकाचे काम करायचे आणि आपली वृक कशी लपवायची या विचारात असता उजाडण्याची वेळ झाली.

इतक्यात न्हावी राजभर राजवाड्यात सेवेसाठी राहून उजाडण्याच्या सुमारास घरी आला आणि बाहेरूनच बायकोला म्हणाला—“अग ए! नाझी घोपटी आणून दे. गवात हजामती करायला चार घरी

जायचे आहे.” न्हावीण जातीचीच वस्ताद होती. आतां नाक कापले गेल्याने ती जास्त सतर्क झाली होती. म्हणून तिने न्हाव्याच्या घोपटीतला फक्त एक वस्तरा काढून न्हाव्यासमोर फेकला. म्हणून न्हाव्याला राग आला. त्याने घोपटी मागितली होती, पण बायकोने फक्त एक वस्तराच पुढे केला होता. तो स्वभावाने सापटच होता. त्याने रागाने तो वस्तरा बोराने न्हावीणीकडे फेकला. लगेच आतून न्हावीण ओरडू लागली—“देवा रे देवा! वांचवा मला, या दुष्ट राक्षसाने माझं नाकच कापले.”

आरडाओरडा झाला. राजाचे शिपाई चावले. त्यांनी न्हाव्याला लूप घडविले आणि त्याला बटक करून साक्षीसाठी न्हाव्याच्या बायकोला कापलेले नाक हातात

घेऊन बरोबर जलायला सांगितले. शिपायांनी न्हाव्याला न्यायाधिशसमोर हजर केले. न्यायाधिशाने नवकशी करून न्हावीणीच्या तोंडी सर्व गोष्टी कळल्यावर न्हाव्याला विचारले—“तू असला भयंकर अपराध करायला कसा काय धजलास?”

न्हावी मुखंभ होता. काय बोलणार? त्याला बायकोची वतावणी कळलीच नव्हती. न्यायाधिशाने त्या देशाच्या कायद्याप्रमाणे स्त्रीजातीविरुद्ध केलेल्या त्या भयंकर अपराधाबद्दल न्हाव्याला फांशीची शिक्षा सुनावली.

राजाचे शिपाई न्हाव्याला वधः स्थानाकडे घेऊन निघाले. देवशर्मांना ते सर्व नुत

कळले आणि न्हाव्याला वधःस्थानाकडे घेऊन जात असतां रडाने पाहिले. तो न्यायाधिशकडे धावत जाऊन म्हणाला—“आपण या निरपराध न्हाव्याला विनाकारण भयंकर शिक्षा करीत आहात. मी खरी बडलेली गोष्ट प्रकटी पाहिली तशी सांगतो. काही चुक गसला कोणत्याने, मी स्वतः आणि न्हाव्याच्या बायकोने, निरनिराळ्या प्रकारे कष्ट सोगले जाहेत.”

“ते कसे काय?” न्यायाधिशाने देवशर्मांना विचारले.

देवशर्माने न्यायाधिशाला मेंढ्यांच्या झुंजीत मेलेल्या कोल्ह्याची गोष्ट, स्वतः तो सोने कसे घालवून बसला ती बापादभूतीची गोष्ट आणि दारुड्या कोल्ह्याची गोष्ट सांगितली.

न्यायाधिशाने, देवशर्माने सांगितलेले सर्व वृत्त ऐकले. प्रो तर चकितच झाला आणि त्याने न्हाव्याला माफ करून त्याच्या बायकोला तिच्या सर्व अपराधांबद्दल, तिला जन्मभर आठवण राहील अशी शिक्षा केली. त्याने तिचे कान फाववून तिला विद्रुप करून परत बरी पाठविले.

कोल्हा आणि न्हावी या दोघांना जी शिक्षा झाली ती पाहून देवशर्मांना त्याचे सोने गेल्याबद्दल तेंपडेसे दुःख वाटले नाही. तो आपल्या मठात परतला आणि शंकराच्या

म्हणाला—महादेवा! तुझ्या कुपन अग्निं शिपाईंकी मलाच कमीत कमी शिक्षा झाली आहे. रक्ताची सहान भागनिष्ठाच्या प्रयत्नात कोल्हा स्वतःचा जीवच घालवून बसला. न्हावीने आपले नाक व कान घालवून बसली आणि माझे गेले ते फक्त सोने. यापुढे मला त्या सोन्याचा मोह उरला नाही...”

दमनकच्या तोंडी देवशर्मांची गोष्ट ऐकून करटकाने विचारले—“बरे तर आपण काय करावे, म्हणतोस?”

दमनक म्हणाला—“आपला राजा चुकीच्या वाटेने चालला आहे. त्याला सरळ मार्गावर आणले पाहिजे. आपल्या राजाला कोणी बांगला सल्लागार मंत्री उरला नाही. साधे गवत खाणाऱ्या बैलाची दोस्ती करून आणि त्याच्या सल्लावाप्रमाणे वागून शेंबटी आपल्या राजाला गवतावर भूक भागवावी लागेल, नाहीतर उपाशी रहावे लागेल. त्याला या वाटेवरून पाऊल मागे घ्यायला सांगणे आपले कर्तव्य आहे.”

“आपल्या सारख्या दुर्बल प्राण्यांना ते कसे काय शक्य होईल?” करटकाने विचारले.

“शकतीने जे जमत नाही ते युक्तीने जमते. विषारी सांपाला ठार करणाकारितां

कावळघाने सोन्याच्या हाराचा उपयोग नव्हता का केला?” दमनकाने विचारले.

“तो कसा काय?” करटकाने विचारले. दमनकाने ती गोष्ट सांगितली:

सापाला ठार करणाऱ्या कावळघाची गोष्ट

एका गावी एक मोठे वडाने झाड होते. त्यावर कावळघांचे एक जोडपे रहात असे. एक सांप त्यांची अंडी व पिले खात असे. त्या झाडावर राहणाऱ्या कावळघांना त्या जोडप्याची कीव वाटत असे. परंतु ते झाड सोडून जाण्याची त्यांची इच्छा नव्हती.

सांप जित्ये झाडावर चढून येई आणि कावळघाची अंडी व पिले खाऊन जाई. शेंबटी

मादीला राहवले नाही. ती कावळपाळा म्हणाली—“बायले एक देखील पिल्लू आज-पर्यंत जगले नाही. पुढे जिवंत राहील याची काय शारवती? म्हणून आपण हे शाड सोडून दुसऱ्या शाडावर घट्टे बांधू या.”

ते ऐकून कावळा म्हणाला—“अग! आपण कित्येक वर्षे झाली. याच शाडाच्या आश्रयाला राहली म्हणून हे शाड सोडून जावेसे मला नाही वाटत. मूठभर गवत आणि घूठभर याणी पिणारे हरीण इतर ठिकाणी राहून जगू शकेल. परंतु ते जंगलातले जिवाला वाटणारे सर्व धोके सहन करण्यास तयार असते. हरणासारखे बेअकल जनावर देखील आपले घर सोडून जात नाही, तर मग आपल्यासारख्या अकल असलेल्या प्राण्याने घर सोडून को जावे? मी काही तरी युक्ती करून त्या दुष्ट सांपाचा कोटा कायमचा काढतो.

“तो मयंकर विचारी साप आहे, त्याला तू कसा काय ठार करणार?” मादीने विचारले.

दुसऱ्या कोणाकडून करवून नसणं. राजपुत्रा, धर्मशास्त्र वर्गरेत विद्वान असा माझा एक मित्र आहे. त्याचा सल्ला घेऊन मी त्या सांपाचा वाटेला लावतो.” कावळा म्हणाला. असे सांगून कावळा निघून गेला आणि त्याचा एक मित्र कोल्हा होता त्याला भेटून त्याने त्याच्यावर बालेल्या प्रसंगाची गोष्ट सांगितली व त्याचा सल्ला विचारला. म्हणाला—“मित्रा! त्या सांपाचा कांटा दूर करून आपल्या पिलांना वांचविण्याला काही युक्ती सांग.”

ते ऐकून कोल्हा म्हणाला—“मी एक छान युक्ती सांगलो. तुझ्यावरच संकट टळलेच म्हणून समज. वाईट काम करणाऱ्यांचा शेवट नदीच्या काठावरच्या झाडा-सारखा आपोआप होतो. मागे एका जंगळाच्या मनाचे समाधान, खरे भले खाऊन झाल्यावरही झाले नाही तेव्हा त्याचा शेवट एका खोकडाच्या हाती कसा झाला, तुला माहीत नाही का?”

“तो कसा काय?” कावळाने विचारले.

१४५. इंका देवालय

दक्षिण पेरू प्रांतात अँडीस पर्वतावरील प्रदेशात इंका जातीचे रेश इंडियन रहात असत. स्पॅनिश लोकांनी त्यांचा पराभव केला, तेव्हा ते रेश इंडियन जंगलात पळून गेले. या किताब या इंका जातीच्या लोकांचे देवालय आहे.

